

Els materials arqueològics de la sitja 4 del jaciment ibèric del Vilar (Valls, Alt Camp) dipositats al Museu de Valls

The archaeological materials of Silo 4 of the Iberian site of Vilar (Valls, Alt Camp) in the Museum of Valls

L'any 1983, durant les excavacions arqueològiques portades a terme al Vilar, arran de la construcció d'unes instal·lacions esportives dins l'àmbit del jaciment, va aparèixer aquesta sitja de manera inesperada i ja amb l'excavació pràcticament finalitzada. Uns moviments de terra realitzats per la constructora per tal de preparar el terreny la van seccionar. Amb el permís d'excavació quasi esgotat, a cuita-corrents es van recollir tots els materials arqueològics que hi van aparèixer. Alguns d'aquests s'han estudiat de forma individual però la major part han restat inèdits als magatzems del museu.

Amb aquest treball hem intentat reconstruir els fets que portaren a la seva descoberta, s'han revisat i estudiat tots els materials recuperats i hem establert unes conclusions. Finalment, analitzem totes les estructures de sitja que han aparegut al Vilar des de l'any 1983: forma, mida i naturalesa dels seus reompliments. A partir dels nostres raonaments, ens trobem amb un assentament ibèric en un lloc de cruïlla i de concentració comercial vers un reserpaï constituït essencialment per les planes de l'Urgell i amb una relació privilegiada amb el món ilerget.

Paraules clau: el Vilar, Valls, sitja, ceràmica.

A silo appeared unexpectedly in 1983 toward the end of the archaeological work carried out at the site of Vilar. The feature, sectioned by machine work, was discovered practically at the end of an excavation campaign linked to construction of a sports centre. The materials were therefore collected rapidly as it was not possible to carry out a proper dig. Since then, although part of the feature's artefacts were studied case by case, most remained in storage without study in the depository of the museum.

We have attempted in this article to reconstruct the incidents that lead to the discovery of the silo and have reviewed and studied all the material from the silo. We have also analysed all the silos that have appeared in Vilar since 1983 from the perspective of shape, dimensions and contents. The results indicate that Silo 4 belongs to an Iberian settlement situated at the commercial crossroads leading to the hinterland, comprising for the most part the Plains of Urgell, that maintained a privileged relation to the world of the Ilergetes.

Keywords: El Vilar, Valls, silo, pottery.

Figura 1. Situació de Valls i del jaciment del Vilar dins l'entramat urbanístic actual de la població.

Aquesta estructura es va descobrir durant les excavacions de l'any 1983 arran de la construcció d'uns nous equipaments esportius dins el perímetre conegut del poblat. En aquell moment es van documentar quatre sitges reomplertes amb materials arqueològics. La localització d'aquestes es va documentar (Arbeloa 1990: 150-152) però només se situen en el plànol dues de les quatre sitges excavades. Les anomenades sitja 4 i sitja 2, no apareixen. El seu emplaçament s'ha pogut retrobar mercès a descripcions donades i testimonis orals de membres de la Comissió d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Vallencs (en endavant IEV) que hi van participar (Fabra i Vilalta 2008: 181). Així mateix es conserven algunes fotografies de l'excavació i un breu inventari dels materials trobats.

La nostra investigació s'ha centrat en un dels rebliments d'aquestes sitges oblidades: la sitja 4. L'estudi presenta els condicionants i les limitacions de la falta tant de la memòria d'excavació com de la seqüència estratigràfica. El coneixement general del jaciment en gran part s'ha fonamentat en excavacions d'urgència molt condicionades i en l'estudi dels materials conservats al museu.

El jaciment

El jaciment ibèric del Vilar es troba situat a l'extrem nord-est de la ciutat de Valls, en una zona de l'eixample que es va començar a urbanitzar a final del segle XIX. Ocupa una petita elevació de terreny flanquejat per dos barrancs que s'uneixen poc després de superar-la (230 m snm). Tota aquesta zona fou rica en aportacions fluvials amb deposicions de potents substrats geològics formats per llims, graves i còdols (figura 1).

Té el seu punt més alt escapçat i aplanat artificialment per la construcció de l'actual estació de ferrocarril i dels edificis annexos i, a partir d'aquí, fa pendent cap a l'actual passeig de l'Estació, el CEIP Eugeni d'Ors, el pavelló esportiu Joana Ballart, la pista poliesportiva coberta i el camp de futbol del Vilar.

Tot i que fou descobert a la primeria de l'any 1923, ja es menciona en documents del segle XIV com a lloc d'extracció de pedres destinades al bastiment de la muralla de Valls. En època contemporània, les obres de construcció de la línia fèrria Vilanova-Valls van suposar la primera destrucció important del jaciment i l'alteració de la fisonomia original del paisatge antic. L'aparició d'aquestes ruïnes es va confondre amb les restes del castell feudal (Fabra 2008: 163-175).

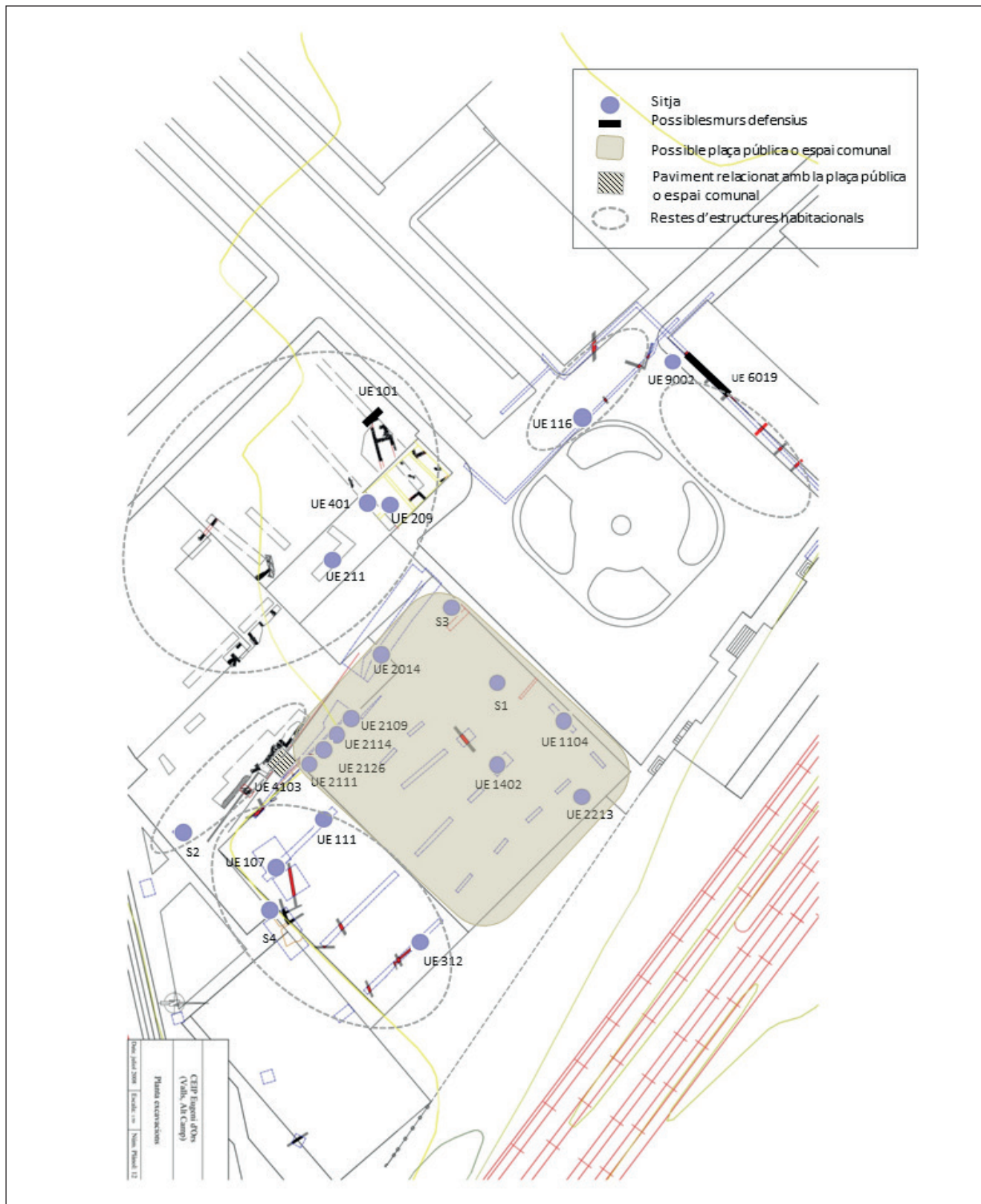

Figura 2. Plana de l'àrea excavada del jaciment del Vilar on s'han situat les restes aparegudes i conegudes de les diferents actuacions arqueològiques realitzades.

Les excavacions de 1923 van descobrir parcialment dues cambres. Va ser una actuació d'urgència i amb presses. El diari d'excavacions no s'ha localitzat (Serra Ràfols 1930: 104). El jaciment no es tornarà a excavar fins l'any 1983, en aquesta ocasió s'intervingué, parcialment, en sis habitacions i quatre sitges. Repassant totes les intervencions realitzades fins la

darrera excavació l'any 2008 (Pellejà i Vilalta 2010: 18-21), es pot dir que s'han identificat un mínim de 18 habitacions de les quals sis sembla que es troben associades a un mur defensiu (Otiña i Vergés 2004; Vilalta 2007) i set més formaven part del pendent del nord-oest. Així mateix, s'ha documentat una possible plaça pública i una zona d'emmagatzematge (figura 2).

Figura 3. La sitja 4 tal com va aparèixer en ser seccionada per la màquina excavadora i una secció ideal de la mateixa sitja. Fotografia: S. Burguete. Dibuix: E. Vilalta.

Finalment, l'any 2014 s'ha documentat un fossat de 12 metres d'amplada i 5 metres de fondària a l'extrem nord de l'assentament, probablement protegint la zona més fàcilment accessible. Aquests treballs, encara inèdits, s'emmarquen en el projecte de recerca que pretén relacionar la troballa de nombroses monedes hispano-cartagineses i projectils (puntes de fletxa, glands de plom...) a l'exterior de l'assentament, amb la destrucció del jaciment del Vilar, molt probablement durant la Segona Guerra Púnica, i tal vegada en relació amb la batalla de Cissis / Kissa en el 218 aC.¹

La sitja 4

L'excavació arqueològica de 1983 va venir motivada per la construcció d'una nova tanca al pati del CEIP Eugeni d'Ors i d'uns equipaments esportius entre l'esmentat pati i el camp de futbol del Vilar. Els treballs van resultar més llargs del previst amb diverses interrupcions i renovacions dels permisos. Uns dies abans de donar per conclosa l'excavació, es va autoritzar a la constructora que fes els moviments de terra necessaris per a preparar el terreny per tal de construir una tanca de grans dimensions. Aquest fet va suposar fer una alineació del que s'anomenava tall pendent: un desnivell d'uns 4 m situat al sud-est del jaciment existent entre el col·legi i les instal·lacions esportives, on ja s'havien practicat dues cales (TP-1 i TP-2). Per aquest motiu es va portar a terme un nou sondeig del perfil oest de TP-1 que es va denominar TP-3.

En realitzar els anivellaments, al costat de TP-3, la maquinària va seccionar una sitja desconeguda

fins aleshores la qual es trobava reblida de materials. Amb el vistiplau de l'arqueòleg director, i per tal d'evitar-ne l'espoliació, la Comissió d'Arqueologia de l'IEV va realitzar una recollida general del que quedava in situ de la sitja donada la limitació dels terminis fixats per la constructora i la finalització del permís d'excavació. Un salvament d'emergència que ens ha permès recuperar importants i interessants peces d'estudi però que, per manca de temps i efectius, no va gaudir de prou cura en el moment de documentar la troballa.

La sitja tenia, aproximadament, 3 m d'alçada i uns 2,50 d'amplada; es trobava seccionada per la part més ampla i ja havien desaparegut dues cinquenes parts amb la boca i el fons quasi sencers, la resta va ser arrencada i llençada a un abocador de runes. La tapa de pedra havia caigut al fons on també va aparèixer sencer un caliciforme, fet que, posteriorment, també es va constatar durant l'excavació de la sitja 2114 l'any 2006 (figura 3).

Materials del reompliment

Àmfora ibèrica: trobem un variat grup de vores i pivots que hem classificat segons la tipologia establerta per l'àrea del Penedès (Bruguera 1994: 77-88). Tipus B.c.2: vora de secció circular la part interna de la qual és bisellada: núm. 1854 (figura 4,1), taca vinosa a l'espatlla, final segle III-II aC. Tipus B.d.1: vora de secció semicircular: núm. 1852.2, 1852.3, 1852.4, 1852.7 i 1860 (figura 4,2-3,5,1 a 3), segle IV-II aC. Tipus B.e.2: vora de secció rectangular la part externa de la qual és plana mentre que la interna és arrodonida: núm. 1852.6 i 1853 (figura 5,4-5), segle V-principi segle I aC. Tipus B.e.3: vora de secció rectangular la part externa de la qual, en lloc de ser plana, és

1. Comunicació personal del Dr. J. Noguera.

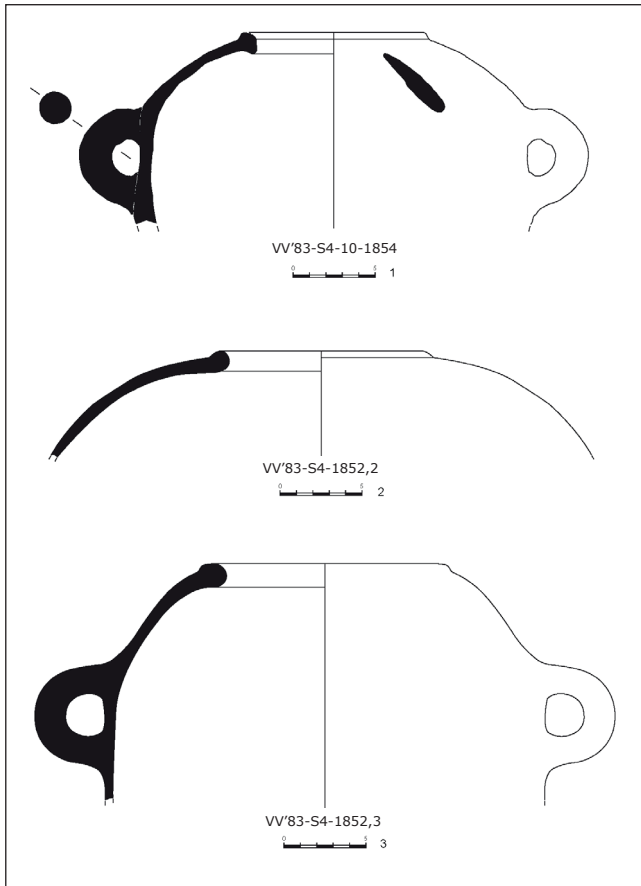

Figura 4. Àmfores ibèriques B.c.2 i B.d.1 (tipologia Bruguera).

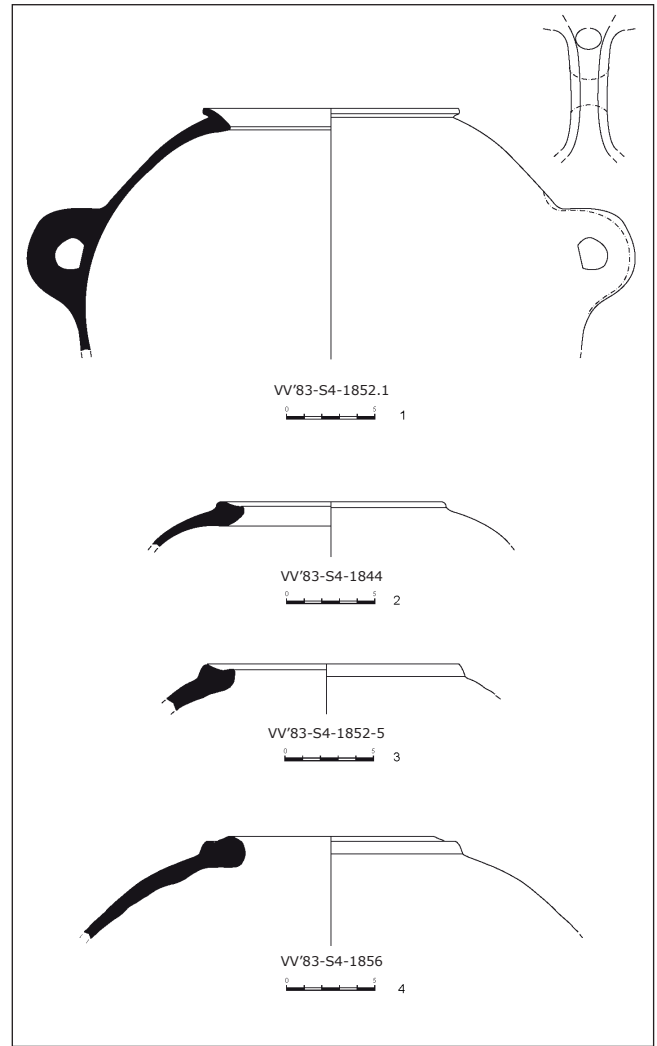

Figura 6. Àmfores ibèriques B.e.3, B.e.4 i B.e.5.

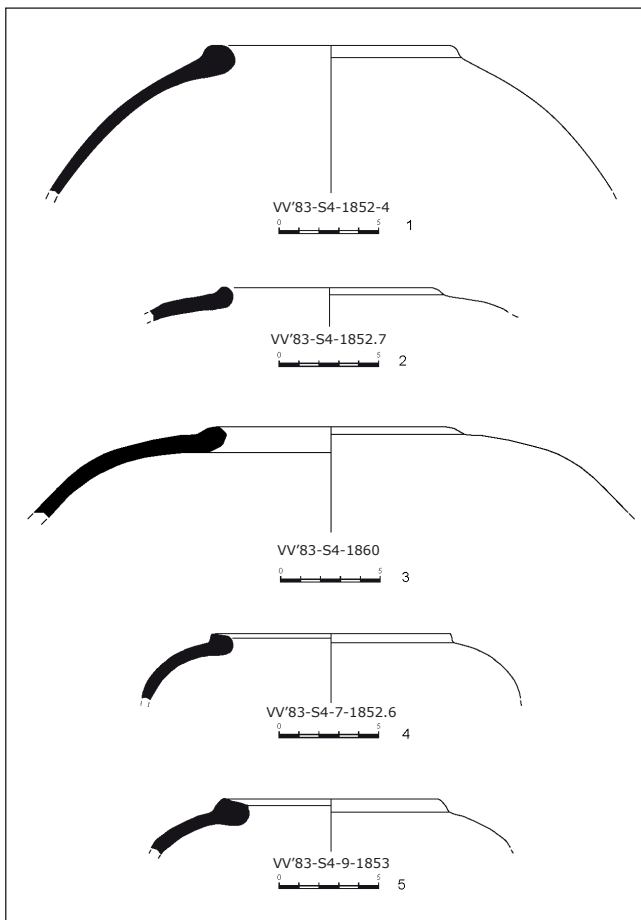

Figura 5. Àmfores ibèriques B.d.1 i B.e.2.

sortida. En la variant II la part externa es prolonga cap a fora de forma recta: núm. 1852.1 (figura 6.1), nansa circular amb ditada superior, segle II aC. Tipus B.e.4: vora de secció rectangular horitzontal la part superior de la qual presenta una motllura central: núm. 1844, 1852.5, 1859 (figura 6,2-3;7,1), segle II aC. Tipus B.e.5: vora de secció rectangular la part externa de la qual presenta una sèrie de motllures: núm. 1856, 1858, 1867.1 (figura 6,4;7,2;8,1), final segle III-final segle II aC. Tipus B.g.3: vora exvasada cap a fora: núm. 1848 (figura 7,3), segona meitat del segle IV-III aC. Dos fragments presenten boques no definides: El primer (núm. 1867.2, figura 8,2), correspon al tipus A1. Aquest tipus acaba de forma arrodonida però, abans d'arribar a la seva fi, presenta una lleugera flexió cap amunt. Àmplia cronologia des de final segle V al II aC. El segon (núm. 1857, figura 7,4) correspon al tipus A2 i presenta una boca no definida amb una lleugera flexió arrodonida cap a dins, segle II-mitjan I aC.

Els pivots apareguts es distribueixen en formes apuntades o arrodonides. Els fons arrodonits corresponen a les tipologies 1A (núm. 1843.3 i 1843.5) que correspondrien a fons arrodonits bastant tancats i allargats, segon quart del segle IV-final del segle III aC. La 1B (núm. 1843.2), és un fons arrodonit més

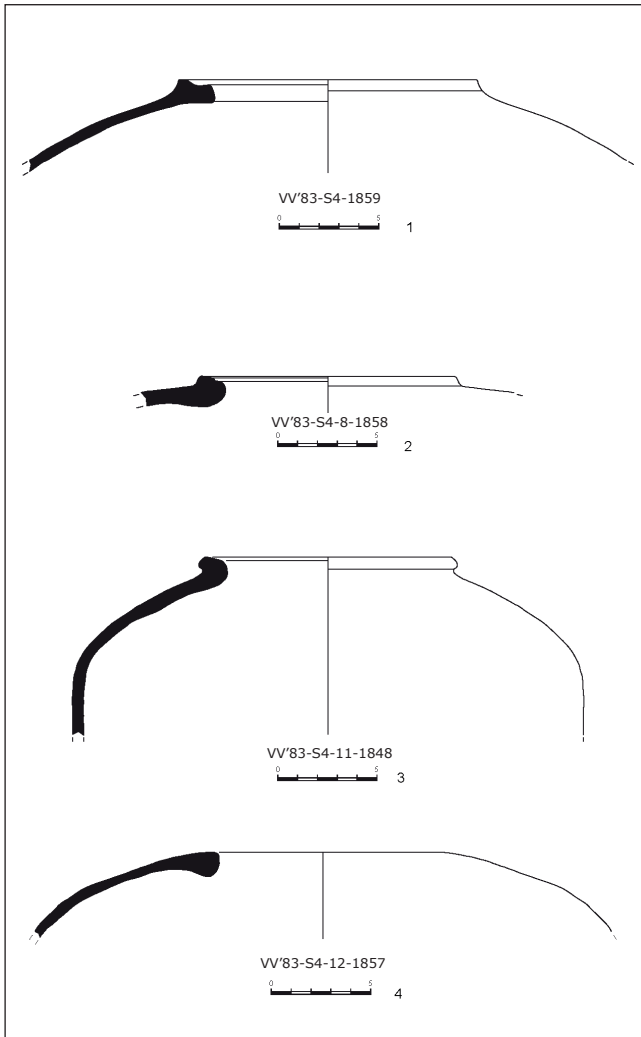

Figura 7. Àmfores ibèriques B.e.4, B.e.5, B.g.3 i A2.

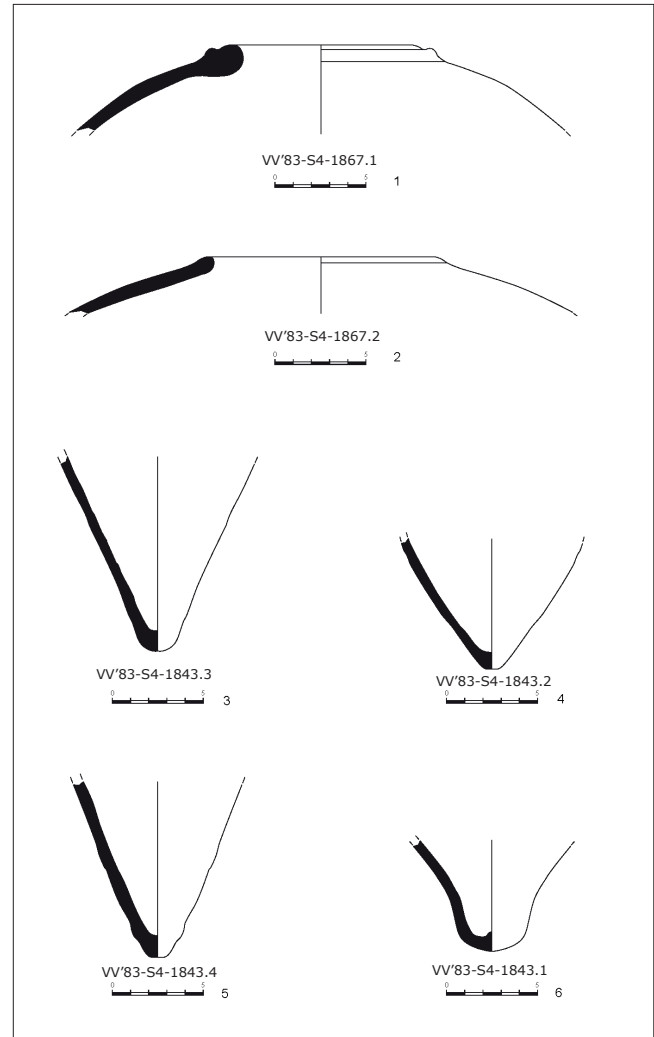

Figura 8. Àmfores ibèriques B.e.5 i A1. Pivot arrodonit tipus 1A i 1B i apuntat tipus 2.B.I i 2.B.II.

obert, segon quart del segle iv-final del segle iii aC (figura 8,3-4 i 9,3).

Els pivots apuntats correspondrien a les formes 2B.I (núm. 1843.1), fons apuntat que es va tancant i, arribat un punt, s'obre lleugerament per acabar de tancar-se. En el cas de la forma 2B1, la forma final del fons és arrodonida mentre que, en el cas de la 2B.II (núm. 1843.4), la forma final del fons és apuntada, cronologia de la 2B.I, mitjan segle iv-segle iii aC i de la 2B.II, final segle iii al ii aC (figura 8,5-6). 2C (núm. 1843.6, figura 9,2), fons apuntat amb apèndix, segle ii aC. F (núm. 1843.7, figura 9.1), fons apuntat amb acabament complex, final segle iii-principi i aC.

Tenim pocs elements per definir tots aquests materials però, atenent les formes dels pivots, alguns dels quals presenten perfils concavats amb puntes de formes capritxoses, amb inflexions marcades i, a vegades, acabades en tetons, aproximacions als diàmetres externs de les peces i formes característiques, podríem encabir els materials trobats dins els grups 2B i 2C amb una datació global per al grup 2B de la segona meitat del segle iv al segle ii aC, i per al grup 2C en nivells situats cap al 200 aC o una mica abans (Sanmartí *et al.* 2004: 379-403).

Fragment de la part central de cos d'una àmfora ibèrica de la costa. Presenta un grafit fet amb carbó vegetal de diferents ratlles que es creuen (núm. 1861, figura 28,3). Tant poden formar part del dibuix d'una pentalfa pels graus dels angles que presenta la combinació de línies, com dibuixar una "ko" o altre tipus de caràcter o dibuix ja que es troba molt incomplet per la manca de suport ceràmic (Fabra *et al.* 2013).

Lebes: forma A.II.6.2 (Mata i Bonet 1992), núm. 1855 (figura 9,4), senzilla decoració lineal incisa formada per una o dues línies paral·leles (segons el traç) que recorren per damunt de les nanses; h: 34 cm; ø. màx: 47 cm. Presenta una àmplia cronologia però, per paral·lelismes amb els jaciments d'Alorda Park o l'Argilera, no sembla que sobrepassi el tercer quart del segle ii aC.

Gerres amb broc inferior: hem identificat dos brocs (un dels quals en estat molt fragmentari) (núm. 1866, figura 10,1). Va ser un objecte usual a tots els poblats ibèrics entre el segle iii-primer meitat del ii aC.

Gerra globular exvasada amb nanses verticals oposades: peça dubtosa encara que la inclinació de

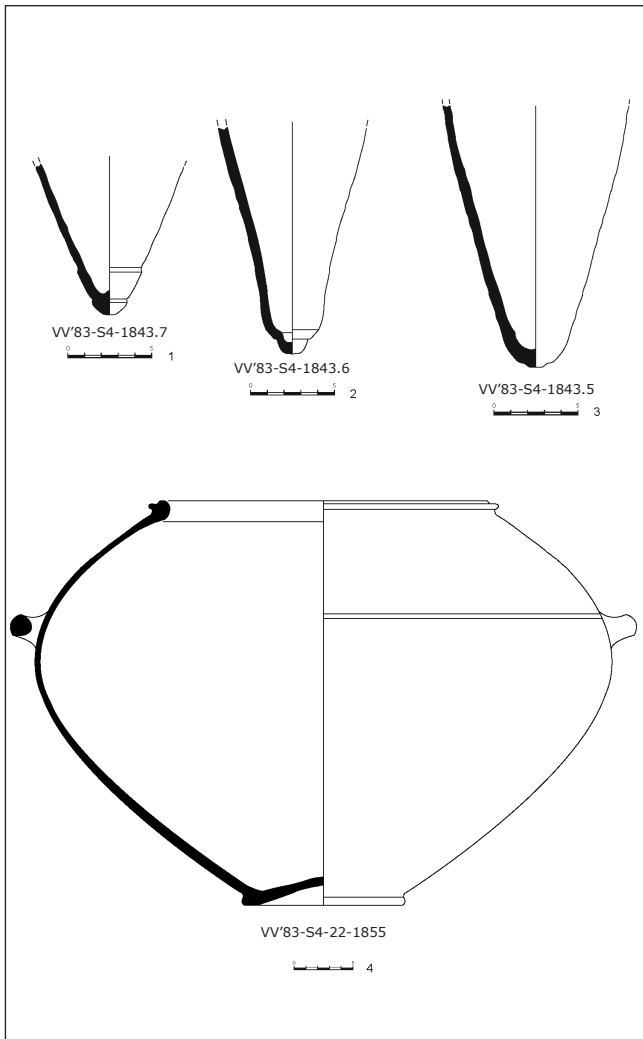

Figura 9. Pivots arrodonits a apuntats amb apèndix tipus 1A i 2C. 4, lebes.

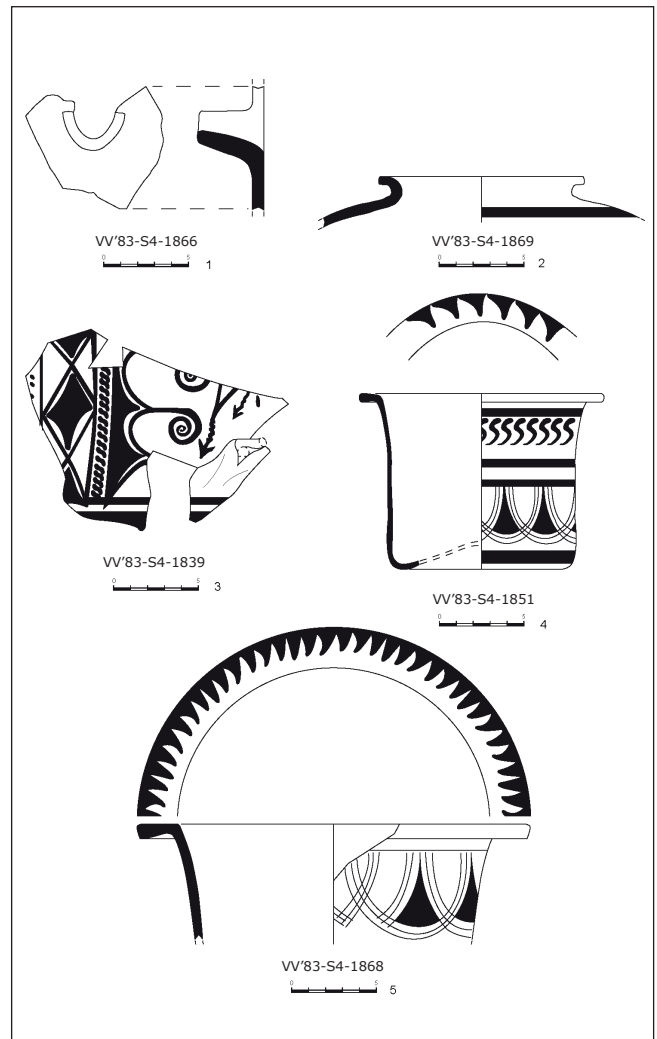

Figura 10. 1, gerra amb broc inferior; 2, tenalla de petit format; 3-5 kalathoi.

la peça i la disposició decorativa a base de franges coincideixen amb el tipus (núm. 1872, figura 16,3). Sobre la datació de la forma, Aranegui-Pla la considera pròpia de l'etapa ibèrica avançada i Garcia Roselló data el seu inici a final del segle III aC o començament del segle II aC.

Tenalles de petit format: una vora exvasada i un fragment de cos cilíndric i base corresponent a la forma de tenalleta de petit format, forma A.II.2.2.1, de tendència globular (núm. 1869 i 1874). En el primer, apareix una decoració de banda (figura 8,2). El segon fragment és paral·lel a un altre, aquest sencer també del Vilar, producte d'una recollida superficial durant les excavacions de 1983. La cronologia de la forma és molt àmplia des de l'ibèric ple fins a època iberoromana (figura 20,1).

Kalathoi: dels fragments identificats només s'ha pogut reconstruir una peça sencera amb un esquema decoratiu lineal inèdit per la seva senzillesa. La resta pertanyen a esquemes ja coneguts en el repertori decoratiu del Vilar.

Núm. 1839: fragment de paret de kalathos amb engalba blanca. Presenta restes d'una nansa trenada (figura 10,3). La decoració és mixta: fitomòrfica-

geomètrica. La factura decorativa i la utilització dels diferents elements compositius es relacionen amb una altra peça (núm. 1454) apareguda al Vilar l'any 1983 també a la sitja 4 (figura 11 i 12) (Solé 2008: 221-222). Ambdues peces corresponen a la forma B1 (Conde 1992).

Núm. 1851: forma de petites dimensions amb decoració geomètrica distribuïda en dos frisos dividits per dues bandes d'igual gruix, h. 10,5 cm. La peça pertany a la forma B3 (figura 10,4). Per forma i disposició compositiva, trobem paral·lels tant al mateix Vilar com a Tossal de les Tenalles de Sidamunt (Serra i Colominas 1958-1965: lám. 9-5). Durant les excavacions del Vilar de 1983, va aparèixer un paral·lel a la cala 9 (núm. 1521).

Hem identificat com a kalathos de la forma B2 quatre peces: la primera s'ha pogut reconstruir totalment i presenta una decoració geomètrica de combinació de bandes de diferent gruix (núm. 1838, figura 13,1). La vora d'ala plana no presenta cap mena de disposició decorativa, h. 16,5 cm. Fragmentàriament (núm. 1870, figura 13,2), s'ha reconstruït la part del cos d'un kalathos amb decoració geomètrica amb paral·lels molt clars en exemplars trobats al Molí de

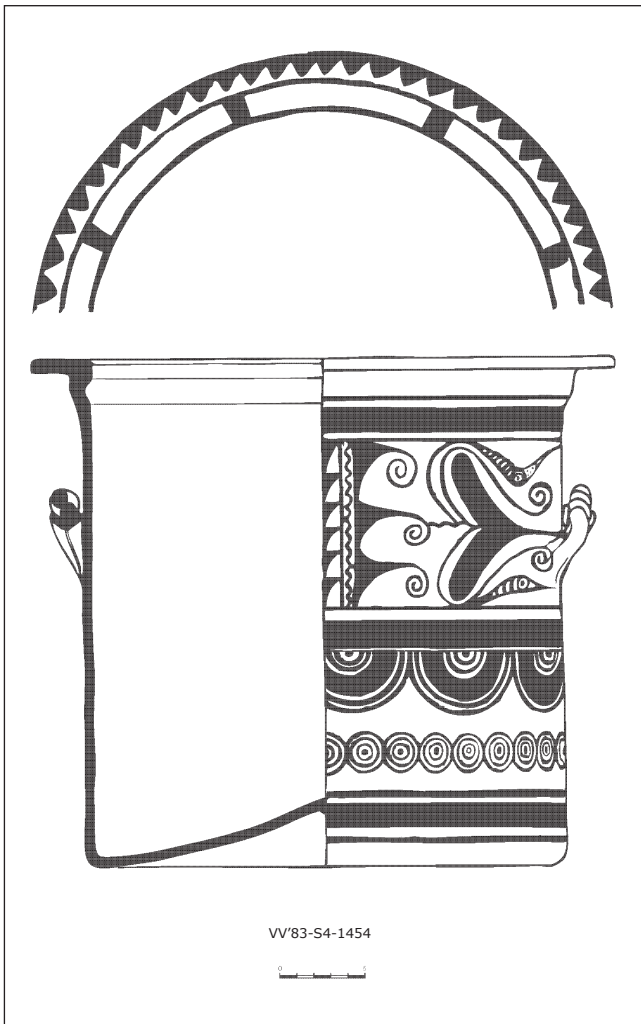

Figura 11. Kalathos, forma B1 (tipologia Conde).

l'Espígol (Cura 2006: lám. 157.3). Fragmentàriament s'ha reconstruït la part superior d'un kalathos (núm. 1868, figura 10,5) amb decoració geomètrica. Ofereix un sobreposat en la disposició decorativa al principi i al final del fris. Conservem un fragment de cos d'un altre càlat de mida indeterminada (núm. 1916, figura 16,2) amb una composició decorativa mixta fitomòrfica-geomètrica. Finalment, hem identificat dos

fragments (núm. 1912-1 i 2, figura 18,8-9), de tipus indeterminat, amb decoració geomètrica-simbòlica complexa.

La cronologia de tots aquests kalathoi abasten un àmbit que comprèn els darrers anys del segle III aC i la primera meitat del segle II aC.

Base plana i una vora de kalathos amb forats (núm. 1915.1-2, figura 14 i 15). La base presenta un forat central i dos més postcocció situats de forma estratègica al voltant del primer. Creiem que, per la disposició del conjunt conservat, segurament hi podrien haver, almenys, dos forats més a l'altre costat de la base. La vora de kalathos o, potser, de plat hemisfèric presenta tres forats postcocció però, per la disposició del conjunt conservat, creiem que deurien haver-n'hi més al voltant.

Quin sentit i utilitat tenen aquests forats? Pensem que la base foradada del kalathos presenta una disposició de forats que podria servir per arranjar la peça amb un sistema de grapes metàl·liques. Sobre els forats conservats de la vora, l'origen és més dubtós. Si considerem la teoria dels atuells que es penjen, podem plantejar-nos si la peça es va suspendre exempta dels forats de la vora; en tot cas ho assenyalarem per tal d'obrir una discussió per a aquests materials tan poc estudiats.

Oenochoe: perfil cilíndric, nansa de cinta i decoració de fines bandes (núm. 1346, figura 16,1). La superfície externa es troba afectada pel foc i presenta un caràcter ibèric grafitat. Les seves mides són: 18 x 15 x 11 cm, segona meitat del segle III aC (Asensio *et al.* 1996: 189).

Gerra de cos globular: Com que no es conserva bona part del llavi també podria tractar-se d'un oenochoe (núm. 1871, figura 17,1). Decoració disposada en dos frisos decoratius dividits per una gruixuda banda. En el superior s'intueixen motius fitomòrfics i en l'inferior una decoració geomètrica. Sobresurt un llistó a la intersecció cos-coll que s'ha decorat amb petites i fines línies transversals emmarcades. A la paret interior de la vora exvasada trobem decoracions de petits cercles concèntrics també emmarcats per fines bandes. Li manca la base. Portaria una nansa vertical lateral de la qual només ens resta l'inici del munyó d'unió al cos, ø vora 14,5 cm, h: 26 cm. Tro-

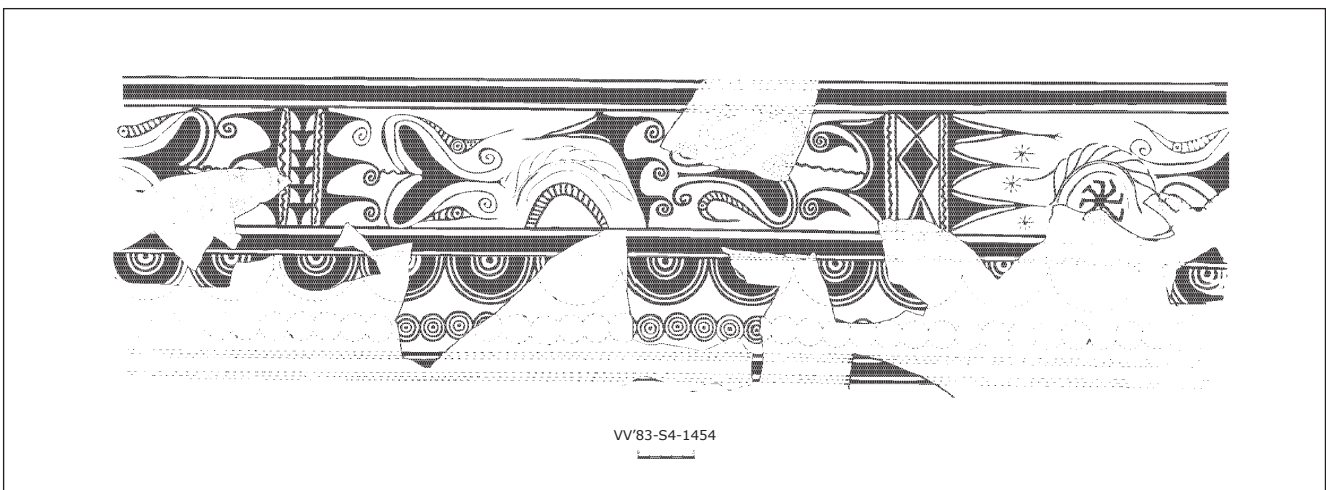

Figura 12. Desenvolupament decoratiu del kalathos VV'83 S4-1454 sobre un fons d'engalba blanca.

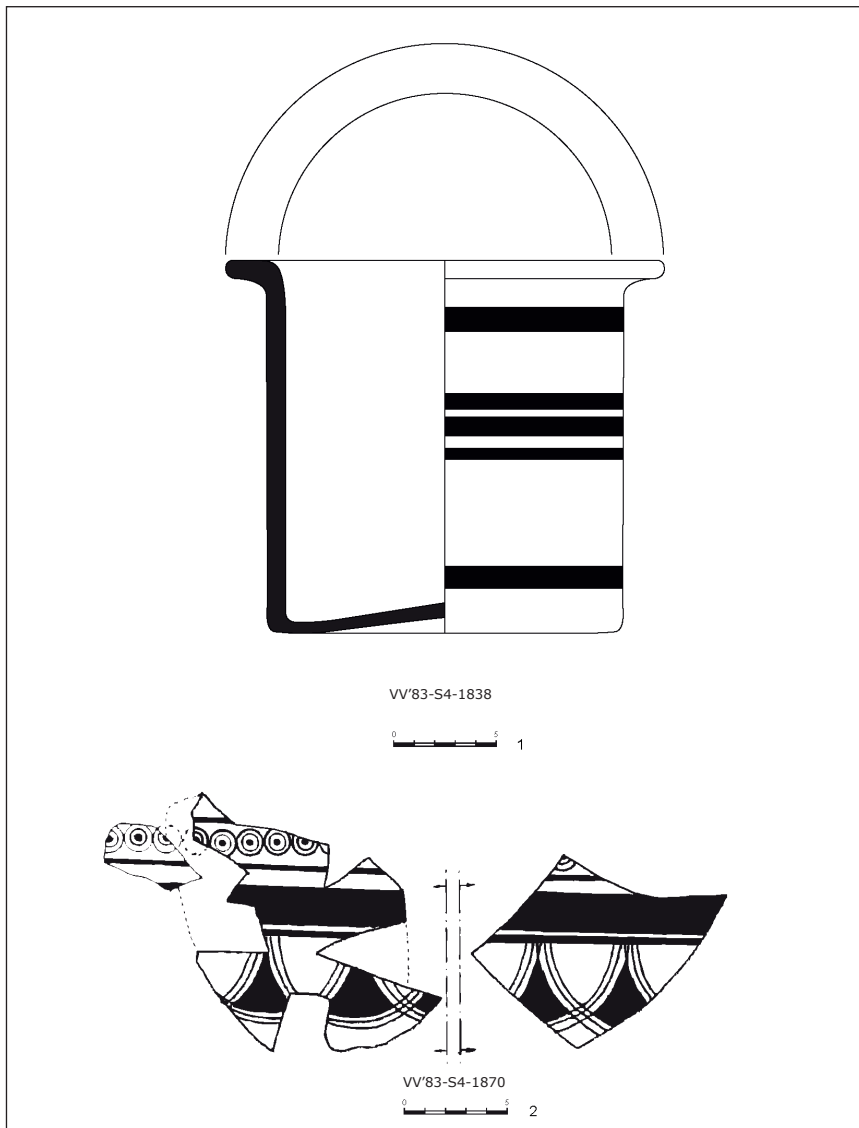

Figura 13. 1-2 kalathoi.

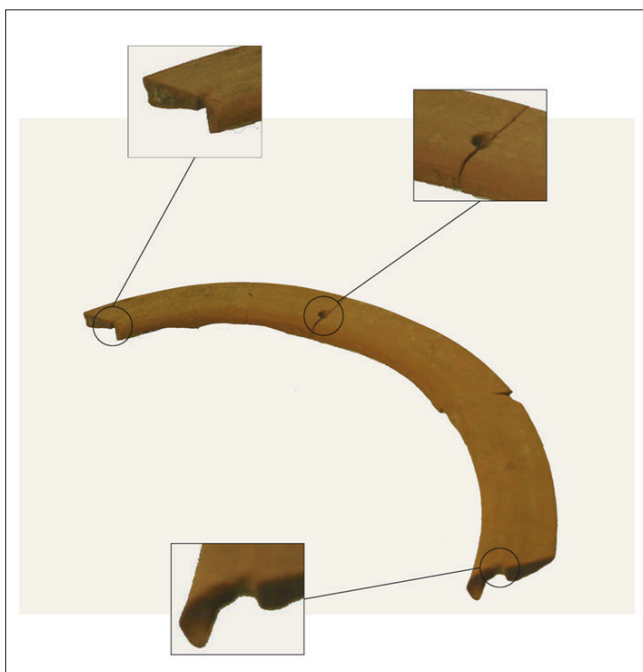

Figura 14. Vora de kalathos o vas hemisfèric amb disposició de forats per la seva vora.

bem un paral·lel semblant d'aquesta forma al Puig Castellar o a la tomba 51 de la necròpolis ibèrica de Turó dels dos Pins, amb una datació de 250-225 aC (Garcia 1993).

Vora exvasada amb decoració a la paret interior de seguit d'esses (núm. 1911, figura 17,2). Trobem paral·lels semblants en la gerreta de cos piriforme localitzada a Molí d'Espígol d'inici del segle II aC (Cura 2006: lám. 158.1) o en la gerra amb cos globular de Castellet de Banyoles (Asensio *et al.* 1996).

Microvasos: inserim dins aquest apartat tres peces de petit format que reproduïxen més o menys fidelment altres tipus ja definits la funció de les quals sembla relacionada amb l'aixovar de taula (petits recipients per a sal, espècies o beguda), forma A. IV.5.3.

Gots troncocònics: dues de les peces prenen la forma d'un got de tendència troncocònica amb la vora exvasada i fons pla que pot presentar o no decoració (núm. 1842 i 1458, figura 18,1-2). El primer presenta una decoració de dues gaies acabades en cercells. El segon es conserva sencer, sense decoracions i acabat brunyit, h: 9.5 cm.

Amforisc: l'estat de la peça és precari (núm. 1873, figura 18,6). Paral·lels amb les imitacions en mini-

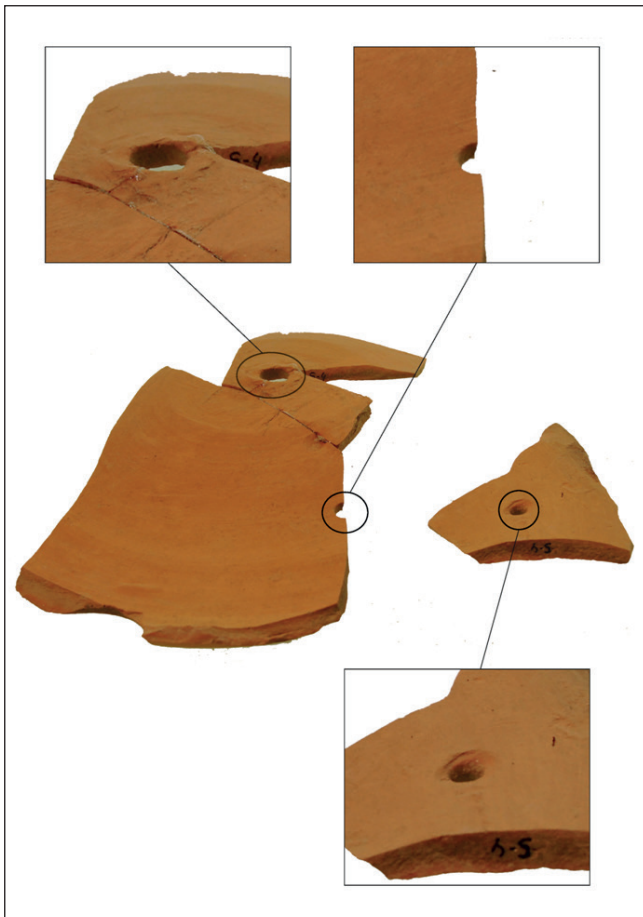

Figura 15. Base de kalathos amb forats de reparació mitjançant grapes.

atura d'àmfores ibèriques de Sant Julià de Ramis, estança 1A-3, segle II aC (Sagrera 2008: figura 4.13) o a la Serra de l'Espasa (Capçanes, Priorat) (Cela *et al.* 2009: 128); a la cova de la Font Major (Espluga de Francolí) (Rauret 1960: figura 1) o al Turó de la Rovira (Barcelona) (Colominas 1945-1946).

Vas de tocador: petita ampolleta panxuda, forma A.4.1.1.2 (núm. 1900, figura 18,7). Forma bitroncocònica amb la carena d'unió baixa. Vora girada i fons pla concavat. Decoració de capa roig-granatosa, sòlida, ben adherida i resistent situada a la part superior; la qual s'ha dividit en bandes mitjançant tres estries paral·leles incises. Pasta groguenca, ben depurada. Alt. aprox. 6.1 cm.

Al Vilar es van trobar paral·lels semblants (que no iguals) a les excavacions de 1923 (Fabra i Burguete 1986). A més d'un altre fragment procedent del mateix Vilar producte d'una donació (Fabra i Burguete 1988).

Es tractaria d'una peça d'importació producte d'un comerç intern, és a dir, de transaccions comercials d'àmbit regional entre pobles ibers procedent del SE (Múrcia o Albacete) integrada dintre del que s'ha anomenat "barniz rojo ibero-tartésio" d'influència fenícia que va tipificar E. Cuadrado (Cuadrado 1972). Concretament aquest fragment correspon a la forma D4 que es va estendre per Catalunya i Balears (Cuadrado 1987: 81). Una forma semblant la trobem en la forma 20c1 de Cuadrado (Castelo 2005: 413; Cua-

drado 1987: 70) que data el segle IV aC acompanyant aixovars amb ceràmica àtica (figura 19).

Aquests petits contenidors s'utilitzaven per guardar cremes, pintures o olis perfumats. Apareixen en contextos funeraris com a part integrant dels aixovars femenins (Mata *et al.* 2000; Sanmartí 2000). Al Tossal de les Tenalles s'ha trobat un paral·lel igual sencer que es conserva al MAC (Junyent 1974). Segons Junyent aquest tipus de peces apareixen en contextos similars al vernís roig encara que s'haurien de considerar més tardans, de mitjans segle III aC.

Imitacions: s'han documentat tres caliciformes (núm. 1457, 1840 i 1847), dues vores, una base umbilicada i un perfil sencer de bols d'imitació campaniana Lamb. 26 (núm. 1875.1, 1875.2, 1875.3 i 1876); una imitació en ceràmica reduïda de la forma grega kantharos (núm. 1513); una imitació d'una kylix-skyphos (núm. 1877) i una kylix de peu baix en ceràmica reduïda (núm. 1462), (figura 18, 3 a 5; 20,2, 21,1 a 3, 22.1, 21.4, 22.2). D'aquest últim existeixen, procedents del Vilar, dos exemplars més. El primer es va trobar a les excavacions de 1923 i el segon va aparèixer a les excavacions de 1995. Es daten a inici del segle II aC (Otiña i Vergés 2004: 10).

Tapadores: forma A.V.1.2. (núm. 1523) amb pom concavat de tendència hemisfèrica i sense decoració; \varnothing vora: 23 cm. Fragments de tres vores de tapadores amb decoració lineal (núm. 1910). Els diàmetres d'aquestes oscil·len entre els 21 i 23 cm (figura 22, 3 a 6). Existeix un paral·lel molt semblant al Vilar de tapadora amb decoració lineal de bandes concèntriques semblant trobat l'any 1986 (Fabra *et al.* 1989).

Ceràmica grollera: dins el repertori de la ceràmica a mà o de cuina, hem identificat tres olles grans de vora exvasada.

Núm. 1880: dos fragments pertanyents a una mateixa peça consistents en una base plana i un fragment de vora exvasada i part del cos: \varnothing base 30 cm i \varnothing vora: 40 cm. Acabat intern allisat i extern amb pentinats (lám. 23,2); núm. 1881-1, 1881-2 i 1890 (figura 24, 1-2; 23,1), tres fragments pertanyents al mateix tipus dels quals només conservem el perfil semiesfèric del cos. Decoracions externes de pentinats i mugrons simples.

Troblem un paral·lel de la forma al Vilar (Fabra i Vilalta 2008: 196) que es va reconstruir sencer amb decoracions de botons. De la mateixa forma, en la seva versió petita, hem identificat una base plana (núm. 1878, figura 24.8) amb un acabat intern allisat i pentinats exteriors: \varnothing base: 10,5 cm. Sis fragments més de vora exvasada d'olla d'acabat més elaborat i brunyit per les dues bandes (núm. 1891-1, 1892-2, 1891-3, 1891-4, 1891-5 i 1883, figura 24,3 a 5).

Núm. 1885, fragment de nansa vertical de secció rectangular, l'arrencament de la qual s'inicia al llavi de l'atuell aixecant-se per sobre. Motiu decoratiu d'incisions paral·leles que la recorren verticalment. El fragment s'associa a una gerra o tassa per contenir líquids (figura 24,7). Núm. 1837 (figura 24,6). Tapadora de cos troncocònic amb pom i parets rectes. Superfície interna i externa brunyida. Paral·lels propers els trobem a Castellet de Banyoles, Margalef o Alorda Park.

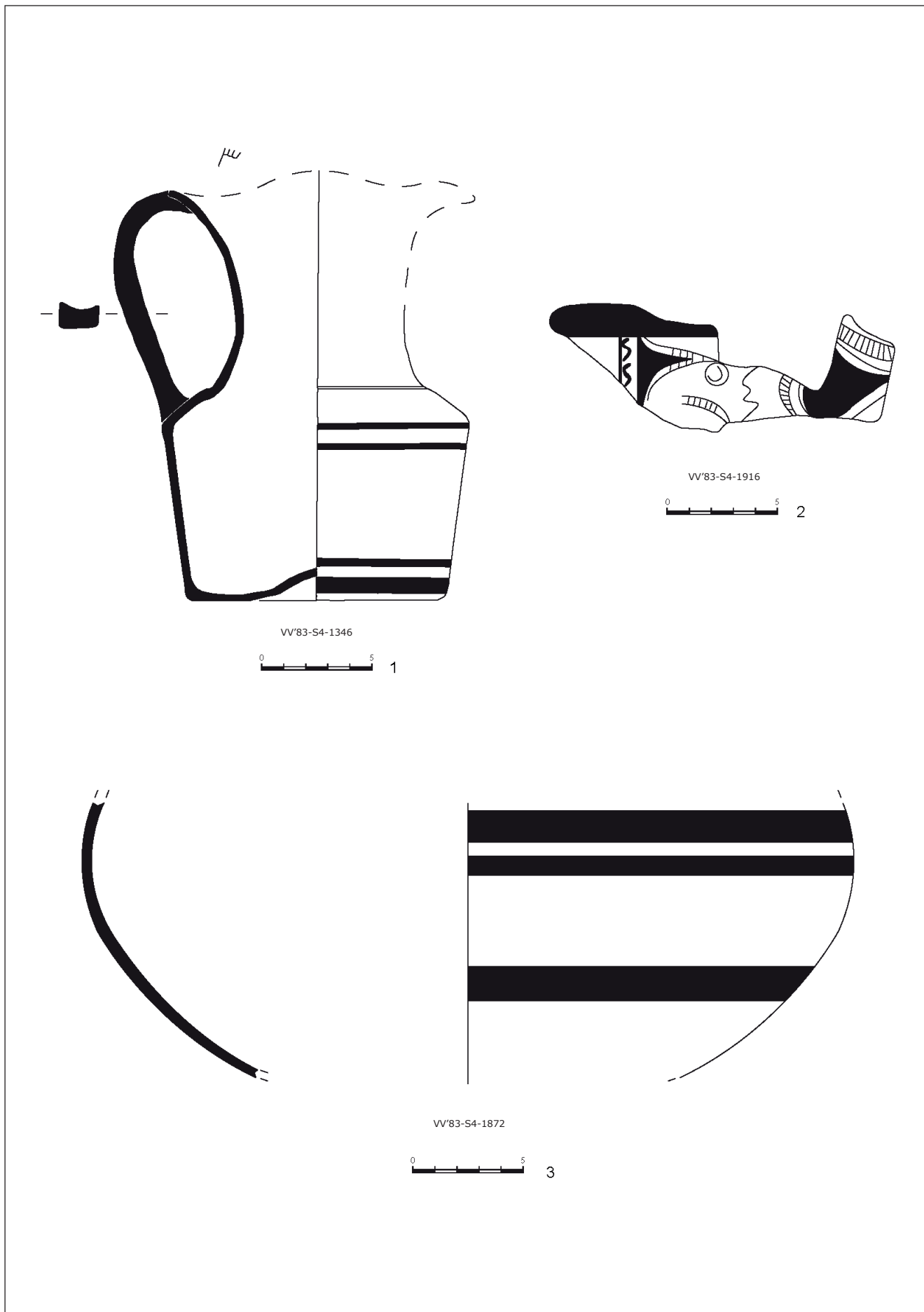
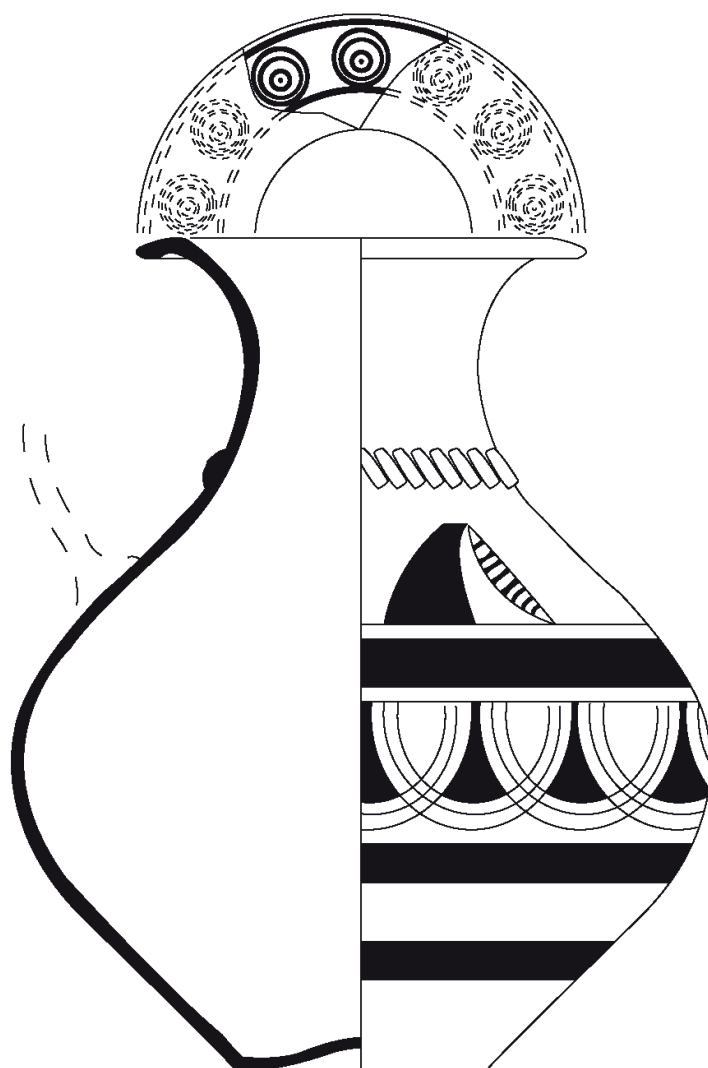
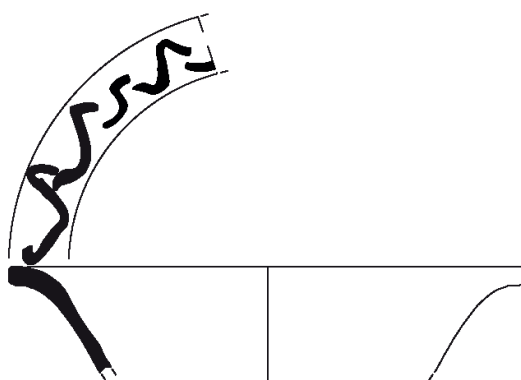

Figura 16. 1, oenochoe; 2, kalathos; 3 gerra globular exvasada amb nanses verticals oposades.

VV'83-S4-1871

VV'83-S4-1911

Figura 17. 1-2, gerres de cos globular.

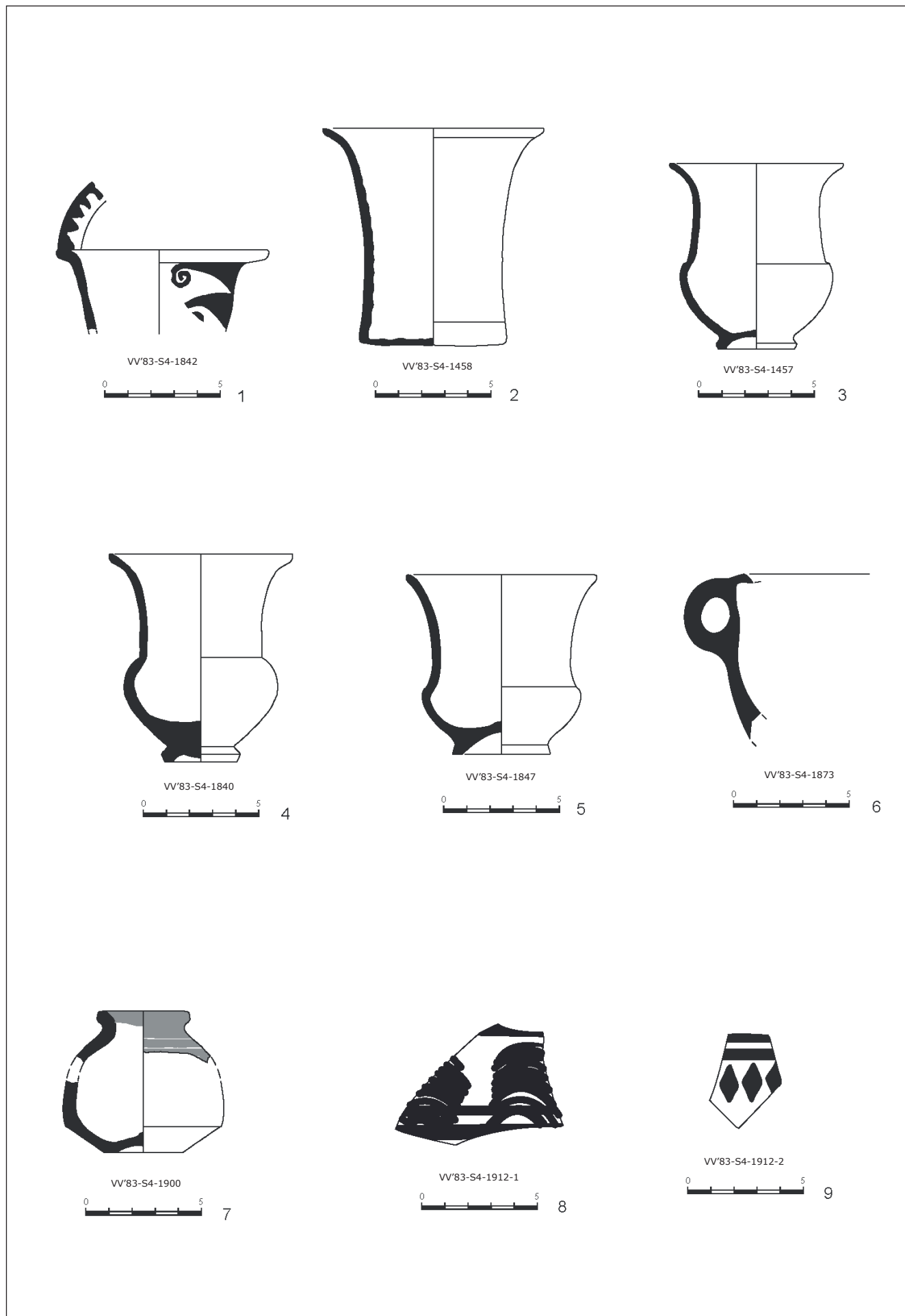

Figura 18. 1-7, diferents exemples de microvasos; 8-9, fragments de kalathoi.

Figura 19. Detall decoratiu del vas de tocador i paral·lels també apareguts al Vilar.

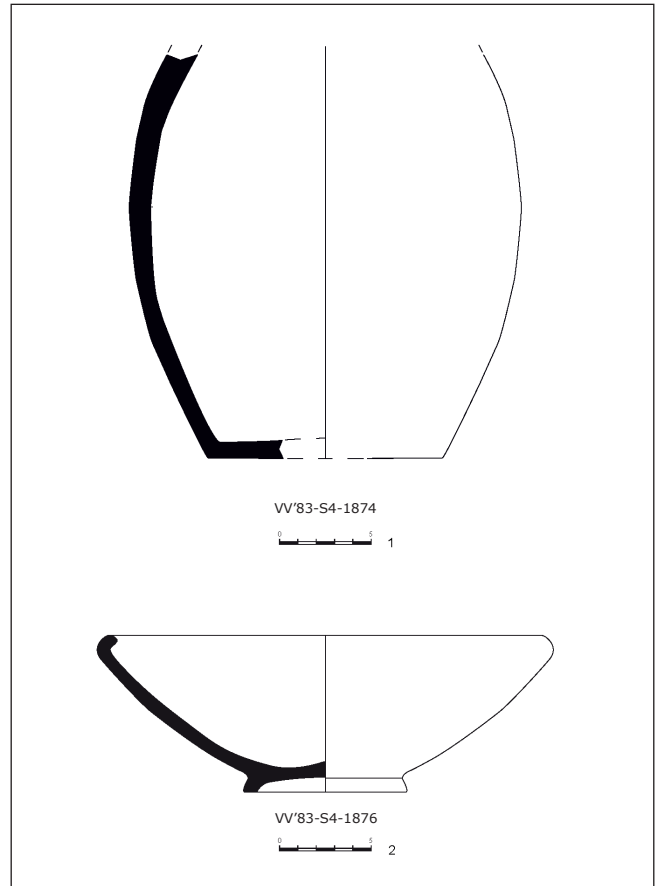

Figura 20. 1, tenalla de petit format; 2, imitació bol campaniana 26.

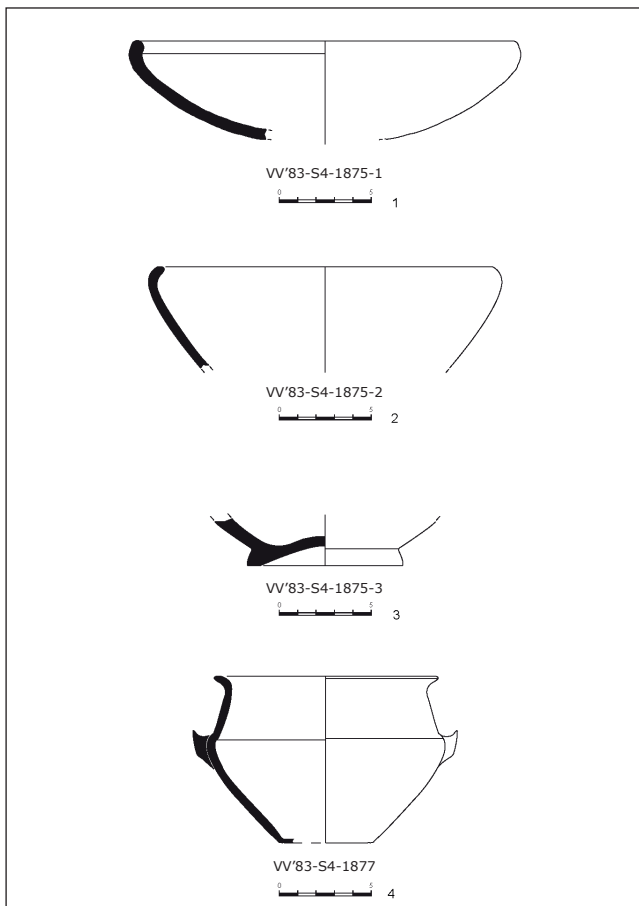

Figura 21. 1-3, imitacions de bols Lamboglia 26; 4, imitació d'una kylix-skyphos.

Ceràmica de vernís negre

Produccions de Roses

Taller de les tres palmetes radials: núm. 1882, base de copa. Vernís negre amb un vitrificat imperfecte i amb l'aparició de tons o taques vermelloses. Base interna pintada. Tres palmetes radials molt juntes rodejades per una orla d'estries. Per la seva tipologia l'assimilem al bol de la forma Lamb. 26 (figura 25,1/ 26.1), mitjan segle III aC fins contextos del 200 aC. Taller de les tres palmetes radials amb roseta central (3+1): núm. 1450 copa/escudella forma Lamb. 28ab. Vernís negre-blavós molt intens quasi vitrificat. Fons extern pigmentat amb taques marrooses al voltant exterior del peu. Roseta central amb 8 pètals fins allargassats envoltada d'una ampla decoració de tres franges d'estries, darrer quart del segle III aC (figura 25,3). Taller de les tres palmetes radials sobre estries: n° 1892, copa forma Lamb. 26. Vernís intens lluent amb taques vermelloses al voltant exterior del peu. No es conserva la base. Tres palmetes radials de les quals se'n conserven dues sobre orla d'estries. Tipus A4 per les palmetes format per dues tiges acabades en espiral i acabades per dos punts i un tercer punt central. Les palmetes estan orlades amb cartutx oval, segona meitat del segle III aC (figura 25,2/ 26.3).

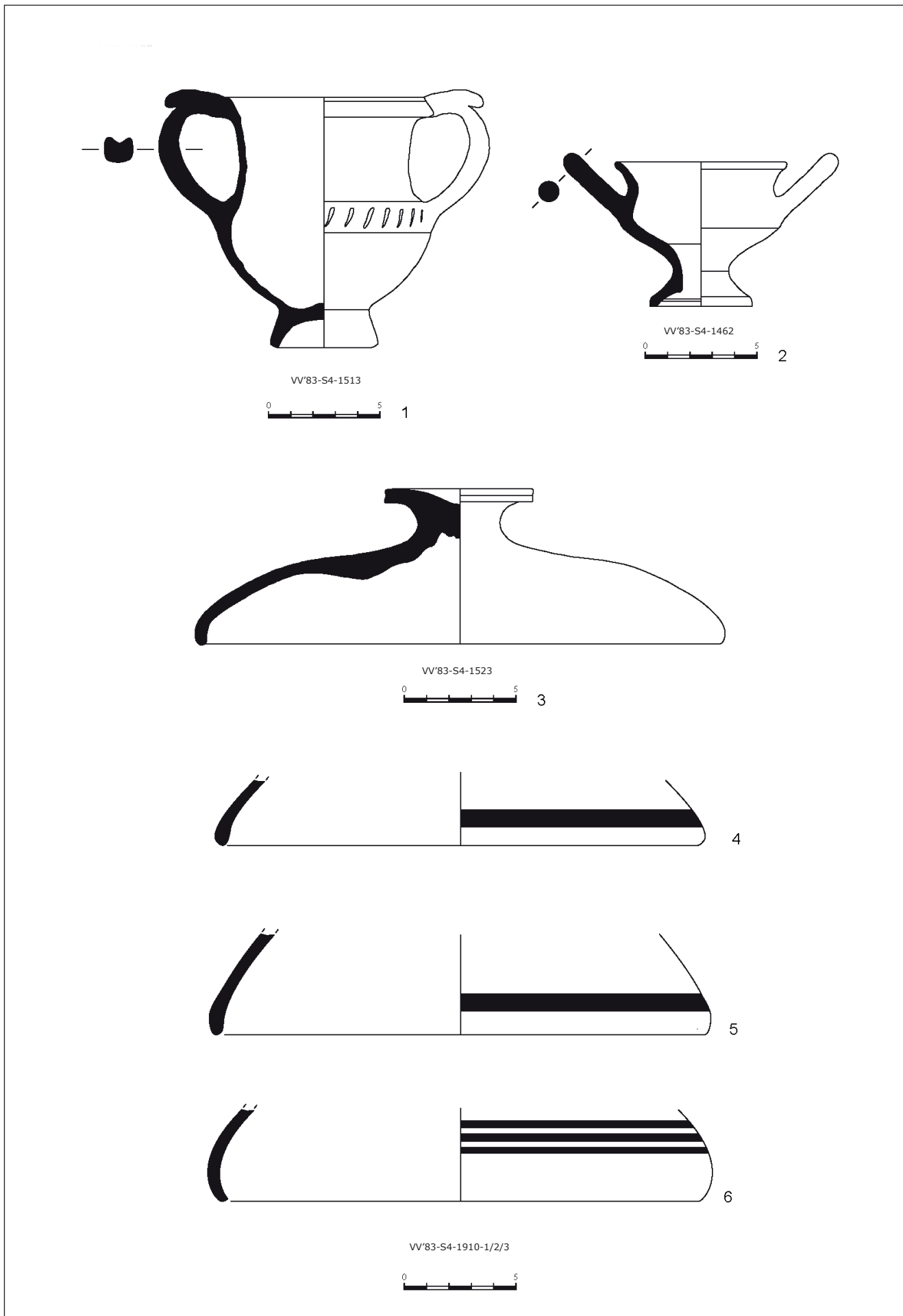

Figura 22. Imitacions: 1, kantharos; 2, kylix de peu baix; 3-6, tapadores.

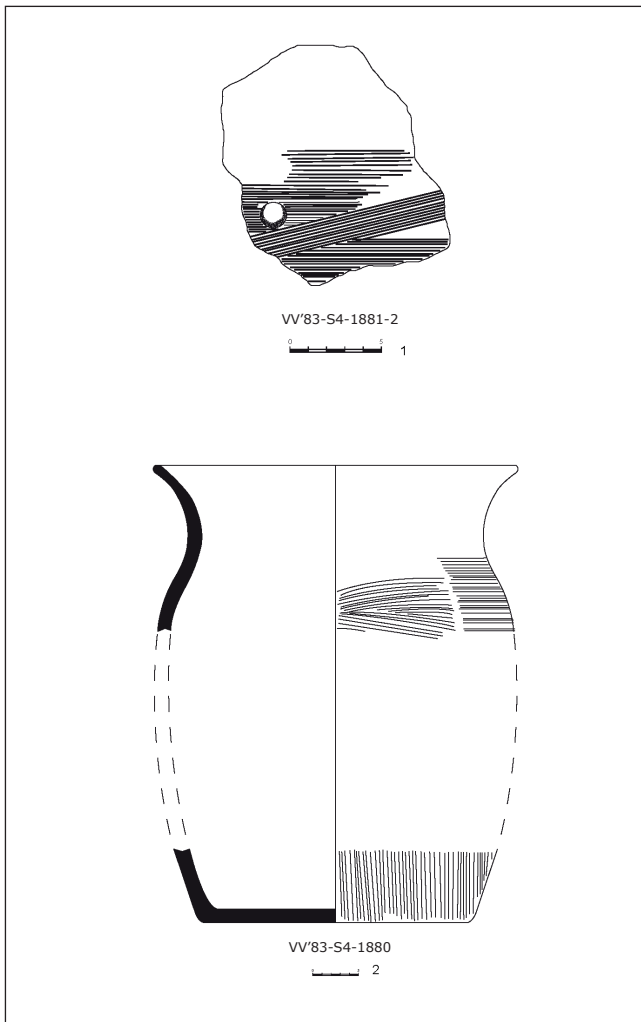

Figura 23. Ceràmica grollera: 1-2, olles grans de vora exvasada.

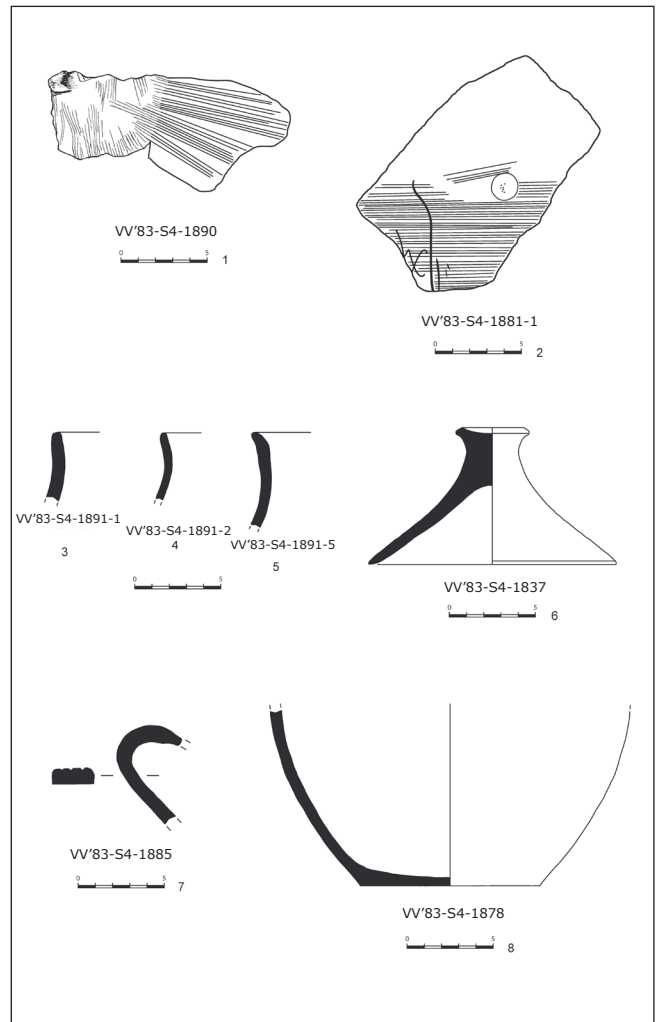

Figura 24. Ceràmica grollera: 1-5 i 8, olles de vora exvasada; 6, tapadora troncocònica; 7, nansa de gerra o tassa.

Campaniana A

Núm. 1449, copa de la forma Lamb. 27b. Vernís de gran qualitat, quasi vitrificat, que no ha arribat a ocupar la paret exterior del peu, roseta central encerclada. La roseta presenta vuit pètals enganxats formant una sola unitat. Existeix un paral·lel igual al mateix jaciment trobat l'any 1986 en obrir-se una rasa a fi de bastir un mur de contenció (Fabra *et al.* 1989), final del segle III aC-inici del segle II aC (figura 25,4/ 26.4); núm. 1894, possible base de bol de la forma Lamb. 27b. Vernís negre amb iridescències i cercle marronós al fons intern de la peça. Peu excavat amb melic pintat, roseta central sencera formada per vuit pètals enganxats formant una sola unitat (figura 25,7/ 26.6); núm. 1893, possible base de bol de la forma Lamb. 27b. Vernís negre amb iridescències. Base externa sense pigmentar i taques vermelloses al voltant exterior del peu. Peu excavat amb melic. Roseta central sobre el fons intern formada per set pètals separats amb botó central amb cercle marronós defecte coccio, 220-190/180 aC (figura 25,6); núm. 1447, bol forma Lamb. 27ab. Vernís negre iridescent ocupant el fons extern i taques vermelloses al voltant exterior del peu. Estrella encerclada formada per puntes agudes i petites barres separadores (Principal

1998: núm. 1372 làm. 34) (figura 25,5/ 26.2); núm. 1905, bol forma Lamb. 27b. Base de bol. Vernís negre amb iridescències. Peu excavat amb melic. Superfície externa del peu pintada. Roseta, parcialment conservada, formada per set pètals separats per un botó central (figura 25,9/ 26.5); núm. 1883, fragments de vora forma Lamb. 28ab. Vernís negre, brillant i amb tonalitats blavoses. Perfil sinuós de la peça amb el llavi engruixit i lleugerament exvasat, 225-200 aC (figura 25,8).

Així mateix hem documentat sis vores més de campaniana A que pertanyen molt probablement a vores de bols de la forma Lamb. 27ab amb diàmetres que oscil·len entre els 10 i els 15 cm.

Ceràmica púnico-ebussitana: àmfora, forma PE 16 o T-8.1.3.1 (Ramon 1991; Ramon 1995). Aquest tipus d'àmfora d'importació és el més representat al Vilar i a l'S-4 hem identificat dues vores amb un diàmetre de vora de 9,5 cm (núm. 1902, 1-2, figura 27,1-2), 240/220-190 aC. Els paral·lels més propers se situen en el 200 aC, tant a Alorda Park com a l'assentament ibèric de Tarragona.

Ceràmica púnico-cartaginesa o púnico-centremediterrània: núm. 1903 (figura 27,3), fragment de vora tipus Mañá D-1a/ T-5.2.3.1. Model amfòric fabricat a

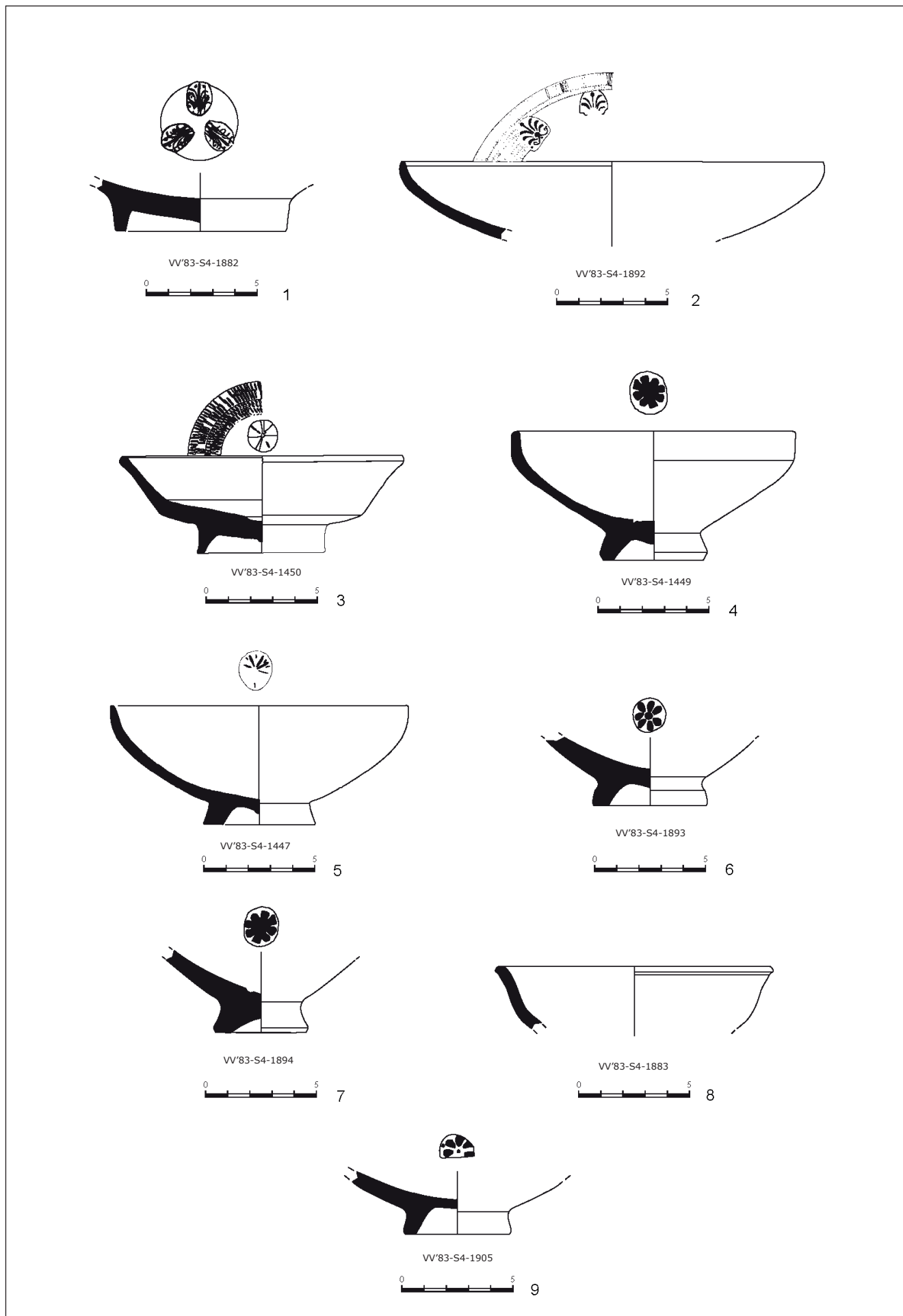

Figura 25. 1-3, produccions dels tallers de Roses; 4-9, campaniana A.

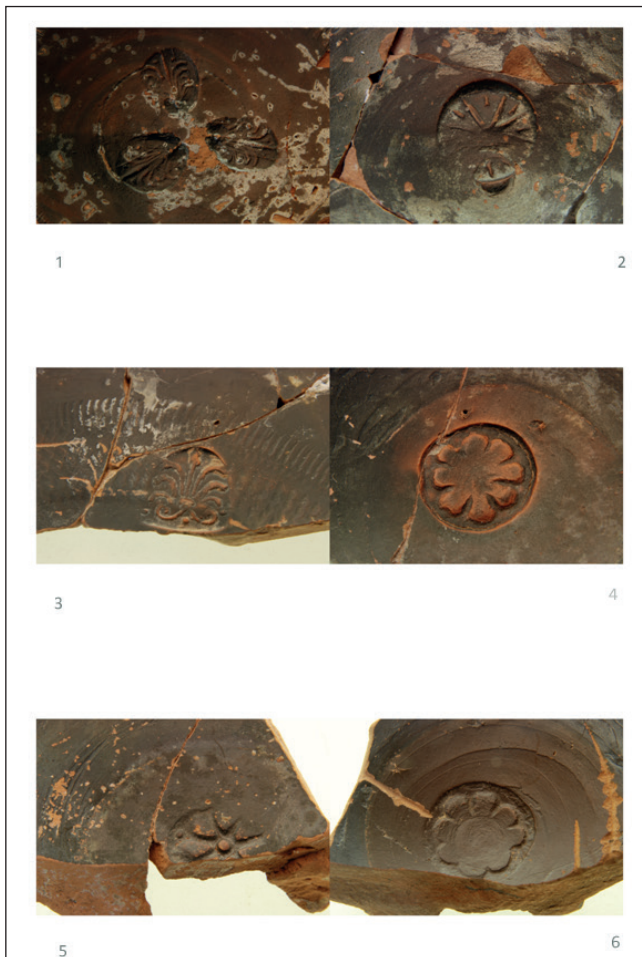

Figura 26. Detalls decoratius dels tallers de Roses i Campaniana A.

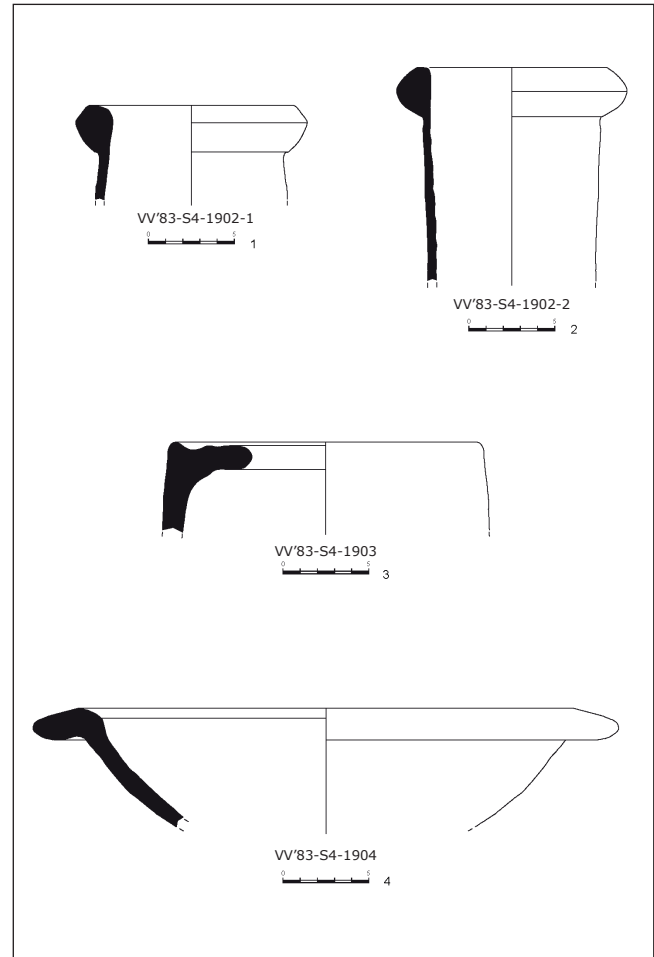

Figura 27. 1-2, ceràmica púnico-ebussitana; 3-4, ceràmica púnico-cartaginesa.

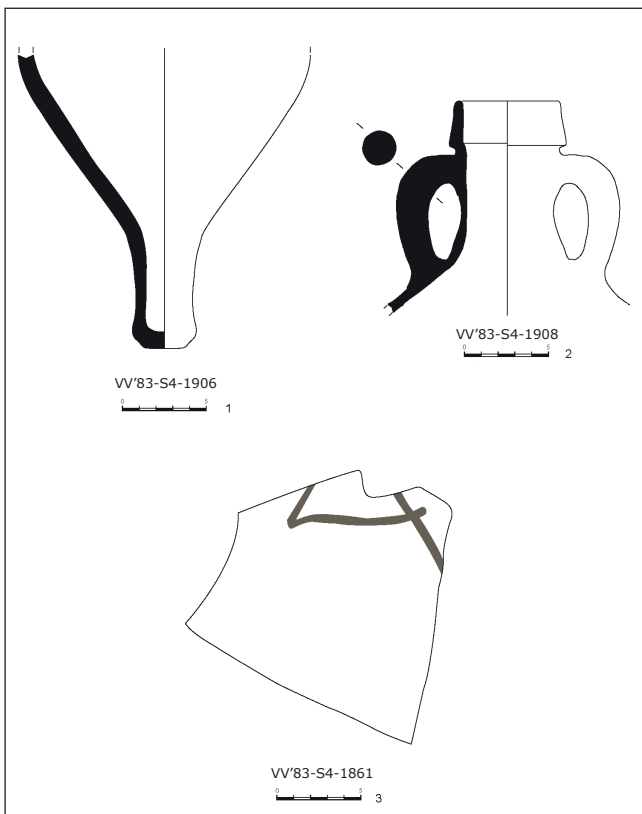

Figura 28. 1, ceràmica grecoitàlica; 2, ceràmica coríntia; 3, frag. àmfora ibèrica amb grafit.

l'àrea púnica de l'actual Tunísia. El diàmetre interior normal de les vores oscil·la entre els 10-12 cm. Pàtina dura de color grogós clar a la paret exterior del vas, darrer quart del segle III-primer quart del segle II aC. Paral·lel al mateix Vilar. Es conserva un terç superior (Fabra i Burguete 1984).

Ceràmica comuna púnico-cartaginesa: Fragment de morter, forma Lancel 131 (núm. 1904, figura 27,4). Vora amb llavi desenvolupat penjant de perfil convex a la cara superior. Li manca el peu. Pasta grogosa, dura i rugosa amb desgreixant negre: \varnothing vora: 31 cm. La presència d'aquests morters és relativament habitual en els jaciments ibèrics. Trobem paral·lels propers a Alorda Park, Puig Castellet, Tornabous o Burriac amb datacions del segle III aC fins inici del II aC (Conde *et al.* 1995).

Ceràmica coríntia: la producció ceràmica de la colònia grega de Corint es troba representada per un model amfòric tipus A' de cos ovoïdal destinada al transport d'oli i amb una capacitat d'entre 29 i 33 litres. Es conserva la vora, coll amb espatlla i nanses (núm. 1908, figura 28,2). El coll és lleugerament concavat, coronat amb una àmplia vora amb una superfície superior inclinada, les nanses són corbades i s'uneixen just sota la vora i a prop de la base del coll. Pasta ocre-marronosa amb desgreixant gruixut i engalba siena pàl·lid: \varnothing exterior vora: 11,5 cm. h. vora: 5 cm. Datació de mitjan segle III aC, aprox.

entre els anys 280-250 aC segons paral·lels iguals trobats a Savelletri (Brindisi) (Kapitän 1972: 41-54; Arribas *et al.* 1987: 412-415).

Ceràmica grecoitàlica: pivot d'una àmfora grecoitàlica antiga (núm. 1906, figura 28,1). El pivot segueix tradicions gregues i és buit. Altura del pivot, a partir del punt d'inflexió entre cos i punta: 8,4 cm. Paral·lels clars d'aquesta peça en els derelictes de Bon Capó (Asensio i Martín 1998) i Cabrera 2 (Cerdà 1978), tercer quart del segle III aC.

Altres

Pondera: s'han localitzat dos pondera complets i un de fragmentari de forma paral·lelepípeda (núm. 1258, 1259 i 1907). Cap presenta decoració (figura 29).

Pedra: dos palets de riu (núm. 1917, 1-2) de gran mida amb indicis d'haver estat utilitzats com a picadors per esclafar, trencar o aixafar alguna cosa. La troballa d'aquests còdols és freqüent i van tenir una utilització molt diversa; unes vegades poden ser picadors, altres esmoladors, projectils, etc. (figura 31).

Polidors o allisadors: quarsita allargassada corbada. Presenta un desgast apreciable que ha format una depressió longitudinal. Rastres d'òxid de ferro per contacte als laterals (núm. 1918). Arenisca quarsosa, estratificada de color morat. Peça fusiforme totalment polida que pot haver tingut un ús doble com a polidor i percutor (núm. 1297). Quarsita de gra finíssim de color negre-gris. Peça fusiforme totalment polida. Desgast apreciable bilateral que li dona una forma triangular amb aresta (núm. 1300), figura 30,3 a 5. Fitxes o peces circulars de poc diàmetre destinades probablement a l'entreteniment o joc. Calcària metamòrfica molt polida. Totalment arrodonida i abombada. Les dues cares són llises, la ventral plana i la dorsal convexa; ø 58 mm, pes: 200 g (núm. 1269). Arenisca blanca de gra gruixut treballada en totes les seves cares per tal de donar-li una forma arrodonida abombada. Tècnica de fregament en les seves cares ventral i dorsal; escantellada en els laterals per tal de donar-li la forma. ø 55 mm, pes: 125 g (núm. 1298, figura 30,1-2). Pes: creiem haver identificat un pes o ponderal en la pedra núm. 1919 (figura 31). Calcària treballada per tal de donar-li una aparença cúbica. Les seves mides són: 15 × 11 cm i el seu pes 3,339 kg.² Trobem paral·lels semblants a l'Alcudia d'Elx on

2. Per a una informació més detallada: Calvo 2006. A partir de les conclusions d'aquest treball, el pes d'aquesta pedra, si partim d'unitats de mesura procedents de l'antiga Grècia, equivaldria a 1 *chou* que equival a 3 *choenix* (aprox. una ració diària de gra per a un home) i que és el mateix que 12 *cotyla* (equivalent a una tassa) de 0,283 litres d'aigua o àrids, correspondència més acceptada entre els autors.

Altres sistemes metrològics es basen en signes ibèrics identificats com a abreviacions d'unitats de mesura pertanyents al lèxic comú de la llengua (Ferrer 2009). S'han identificat les següents abreviatures: **a** (?), **o** (ota), **ki** (kita) i **e** (eta). El valor **ki** equival a 2,60 g que es correspon a una **a** de 371,40 g i la pedra estudiada equivaldria a **9 a** amb un error de 31 g. Treballs més antics (Cuadrado 1963) fan equivalències amb la Mina grega lleugera (504,6 g), el sicle (8,41 g), i la mina presolòniana (853,26 g) donant un pes equivalent per la nostra pedra de 400 sicles amb un error de menys de 25 g o ens trobem que la pedra fa 4 mines presolònianes amb un error de 74 g de menys.

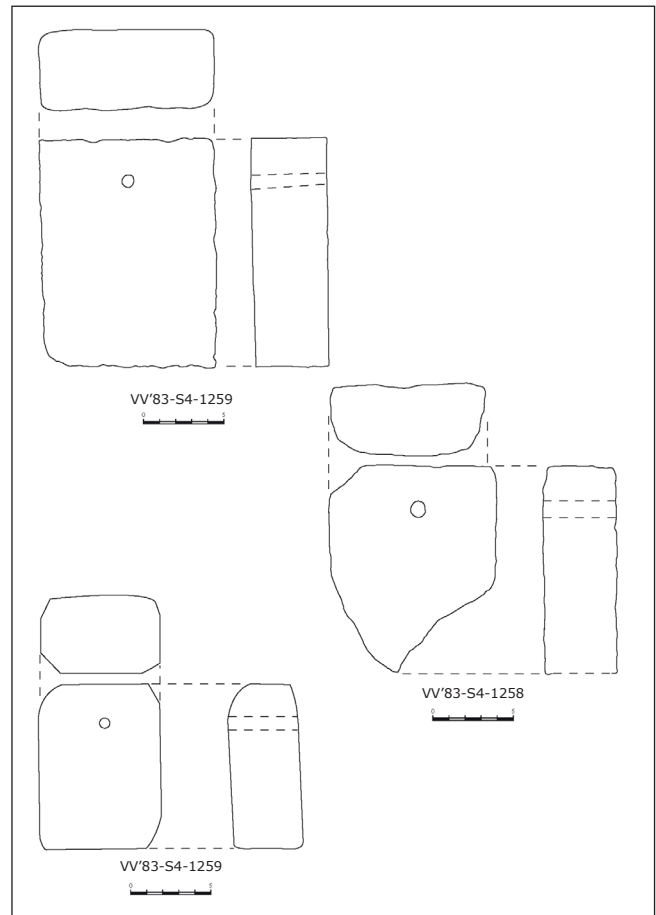

Figura 29. Repertori de pondera.

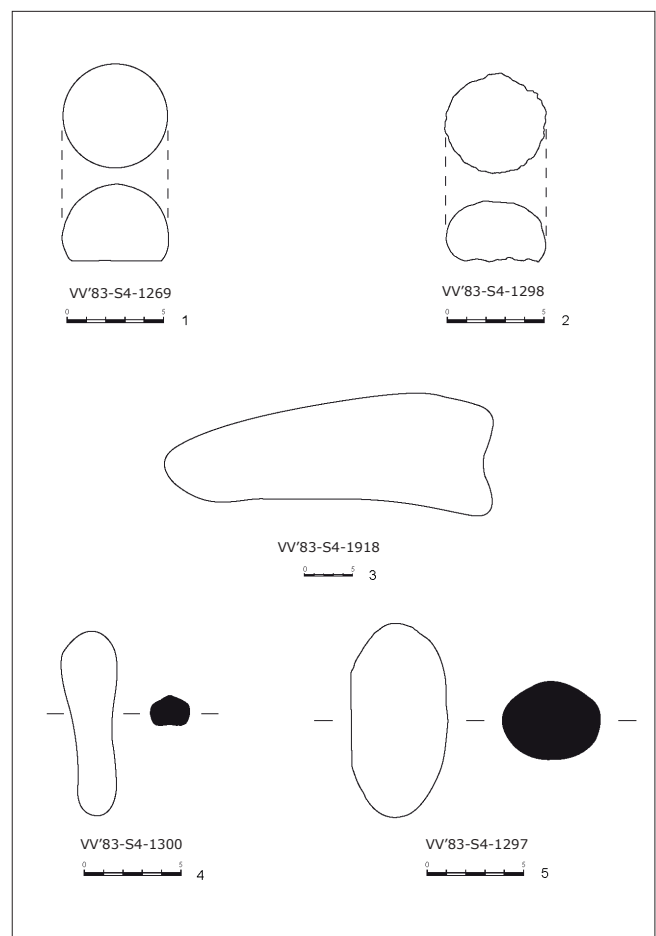

Figura 30. Repertori petri trobat a la sitja.

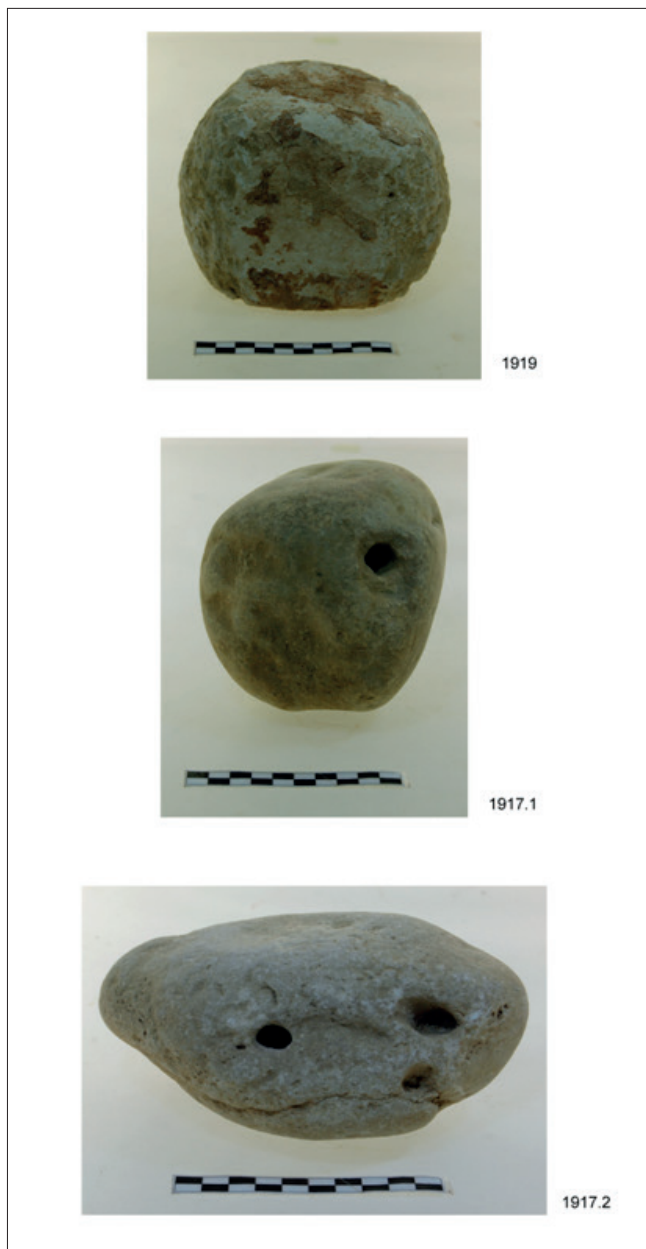

Figura 31. Repertori petri trobat a la sitja.

es van trobar tres pesos de pedra basàltica i forma globular aplanada amb les bases planes, el més pesat dels quals fa 3.525 g. Sílex: no és un fet estrany trobar aquest tipus de peces. Instruments comuns en l'utilitatge agrícola (falçs i trills principalment). També se n'han localitzat in situ dins d'habitacions lligats a tasques d'obtenció de foc. Ascles, microascles, làmines i peces retocades són els elements més comuns amb tonalitats blanques i rosàcies. A la sitja 4 es van trobar cinc fragments de sílex. Una lasca, dos microascles sense retoc i dos petits nuclis.

Os i banya

Frontissa de moble d'os (núm. 1305, figura 32), \varnothing 1,2 x 2,4 cm. Peça serrada, polida i perforada, forma Beal A XI, 2 (Beal 1983). Aquest tipus de frontissa estava formada per diferents peces d'os

que s'encaixaven a un nucli cilíndric de fusta i del qual sobresortien diferents apèndixs també de fusta que s'inserien a les peces d'os mitjançant els orificis laterals que aquests presenten, unint la xarnera tant amb el muntant com amb el batent del moble. Entre peça i peça d'os se solia afegir un coixí de cera per facilitar la seva rotació i, com que cada una de les peces tenia l'opció de gir independent, s'aconseguia la rotació perfecta del batent del moble.

Relacionat amb la frontissa de moble, també va aparèixer un tub cilíndric fet en os sense perforacions però amb un acabament acanalat (núm. 1304, figura 32). Es tractaria d'un element que formaria part del coronament ornamentat de la frontissa completa (juntament amb un disc perforat i un apèndix motllurat). Longitud de 32 mm i diàmetre exterior fluctuant entre els 15 i 16 mm (Schenk 2008: 15). Trobem paral·lels a Catalunya a la necròpolis Martí d'Empúries (inhumacions núm. 20 i 101) (Almagro 1953: 58 i 95) i en una peça d'os de la inhumació Martí núm. 58 (Almagro 1953: 15).

També va aparèixer un tercer fragment d'os treballat i polit de forma tubiforme (núm. 1943), l'ús del qual no hem pogut identificar.

Banya d'un cérvol comú (*Cervus elaphus*) (núm. 1942) trobada al fons de la sitja 4. Es tracta d'una banya de muda d'un cérvol mascle³ trobada al bosc. La banya ha estat serrada per tres llocs de forma intencionada per reutilitzar-la com a matèria base en eines i aplics, el que ens ha quedat és el rebuig inservible que s'ha llançat. Llargada: 55 cm (figura 32).

Estudi faunístic

L'única referència anterior que existeix en la qual es fa referència a restes òssies trobades, correspon a les excavacions de 1995. Els resultats van aportar un 70 % de fragments identificats com a ovicàprids i, més residuals, també es van distingir restes de conill, bòvid, suid i au (Otiña i Vergés 2004: 13).

Els resultats pel que fa a la sitja 4 són totalment diferents. Dels 418 fragments trobats, el 92,34 % pertanyen a suids i correspondrien a un mínim de tres individus. En percentatges molt inferiors, apareixen els ovicàprids (5,2 %) amb un individu mínim i el 2,4 % restant correspon a un conill, una avifauna, un rosegador tipus rata i un fragment d'una mandíbula d'un possible èquid.⁴

Els continguts de la sitja

Dels materials trobats, un 94,39 % corresponen a fragments ceràmics informes i només un 5,60 % són peces identificables o formes individualitzades. Els materials pròpiament ibèrics representen el 83,97 % del total extret mentre que la resta, el 16,03 %, correspon a importacions de diferent origen (figura 33).

3. Les banyes les renoven cada any. Cap al març o l'abril cauen i de seguida comencen a créixer les noves, que al juny o al juliol ja han assolit el màxim desenvolupament.

4. El nostre agraïment a l'arqueozoòloga Ariadna Nieto per la seva col·laboració desinteressada.

Figura 32. Material d'os i banya.

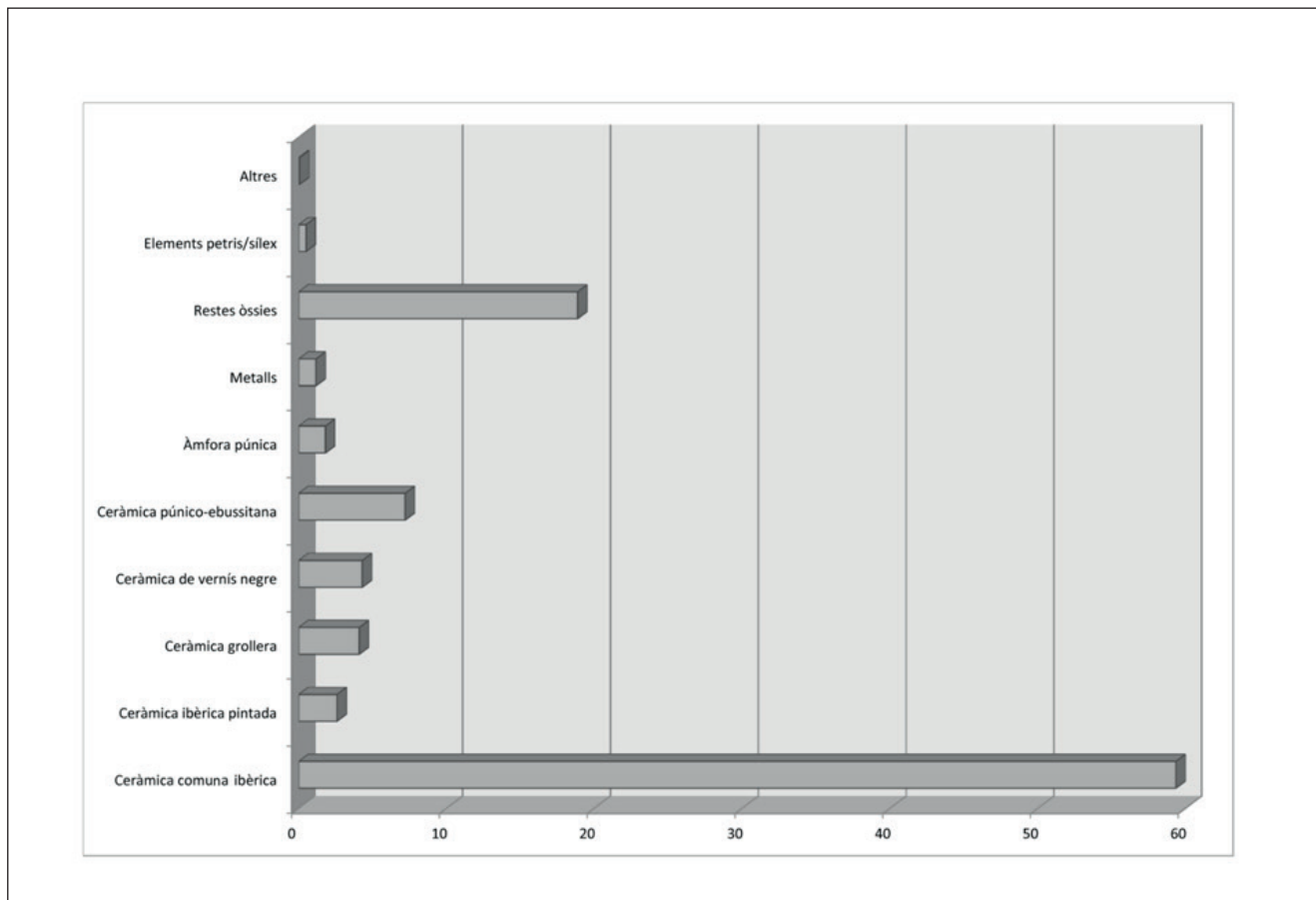

Figura 33. Variabilitat tipològica dels materials de la sitja 4.

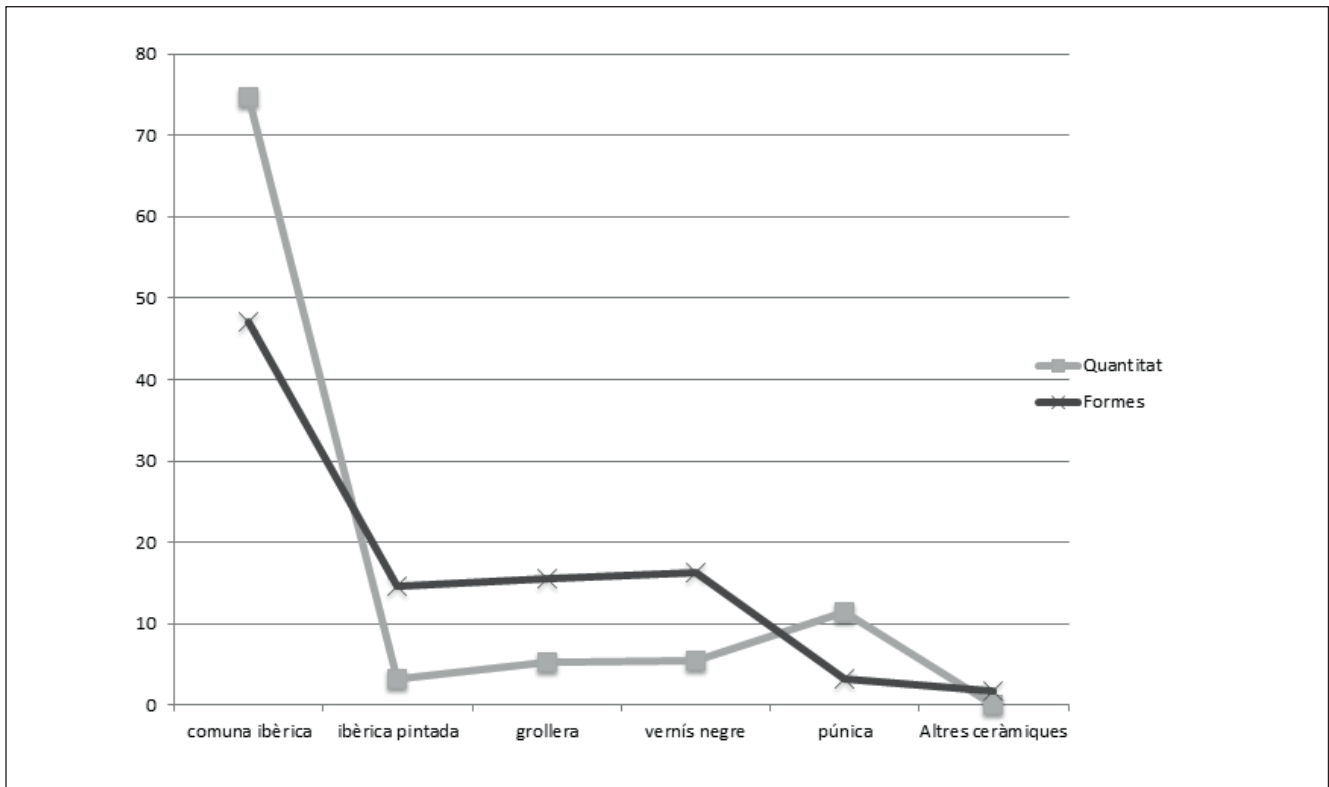

Figura 34. Gràfic diferenciator tipològic entre NF i NTI.

En l'apartat de les tipologies, predomina aclaparadorament la ceràmica comuna ibèrica amb un 77,76 % del total dels materials ceràmics trobats, i d'aquest percentatge, un 53,44 % correspon a àmfora ibèrica. El nombre de fragments (NF) d'àmfora ibèrica, encara que majoritari, el considerem secundari atesa l'entitat d'aquestes peces. Si ens atenem al nombre tipològic de vores d'aquest tipus que hem pogut distingir (NTI), hem recuperat un número fiable de 29 àmfors ibèriques amb una cronologia predominant entre el 225-175 aC. El 24,32 % restant de materials ibèrics corresponen a romanents de paraments domèstics que malgrat aportar un NF reduït, ens han proporcionat un nombre mínim d'individus (NMI) de 43 peces (figura 34).

Pel que fa a la cronologia, les peces de gran emmagatzematge (lebes, gerres amb broc inferior o gerres globulars exvasades amb nanses verticals oposades) se situen en un arc cronològic entre el 200-175 aC.

Els kalathoi abasten una cronologia de darrer del segle III i primera meitat del segle II aC. El diferent parament de taula (gerres, oenochoes i microvasos) ens ofereixen una cronologia que, per la forma del vas de tocador, abraçaria mitjan segle III aC; l'oenochoe de model cilíndric s'estendria cap a la segona meitat d'aquest segle, mentre que les formes de gerres de cos globular o amforiscs es poden situar a inici del segle II aC. Finalment, les imitacions ibèriques de productes àtics o romans es poden datar a cavall dels segles III-II aC.

Dins l'apartat de les importacions, documentem produccions del taller de Roses i campaniana A. En un alt percentatge apareixen formes de la cam-

paniana A antiga: Lamb. 27ab i 27b, mentre que les produccions dels tallers ofereixen formes Lamb. 26, 27ab, 27b i 28ab. Les cronologies ens situen les produccions de Roses no més enllà del darrer quart del segle III aC mentre que la variant antiga de la ceràmica campaniana A és pròpia del segle III i principi del segle II aC (Principal 1998) i, així mateix, no apareix campaniana A mitjana ni campaniana B, materials propis del segle II aC. Les produccions púnico-ebussitanes i púnico-centremediterrànies ens situen a la darrer del segle III-inicis segle II aC. I, finalment, les peces d'àmfora coríntia i grecoitàlica tenen unes cronologies de mitjan i tercer quart del segle III aC, respectivament.

De les altres tipologies de materials, sobresurten els objectes lítics. Alguns són productes lligats a les tasques domèstiques (polidors, allisadors, pesos, sílex) però també apareixen altres peces més elaborades i delicades, elements d'ostentació i esbargiment com les fitxes de joc. Productes singulars són les restes de components d'un moble en fusta del qual només ens ha arribat una frontissa i un coronament ornamentat fets amb os.

L'arc cronològic del jaciment es manté encara incert, manquen excavacions en extensió i la major part de les actuacions realitzades han estat d'urgència i delimitades a una àrea molt concreta. Fins les darreres excavacions, les datacions ceramològiques més antigues se situaven als darrers decennis del segle V-primeries del segle IV aC basant-se en l'aparició de materials àtics (Miró 2008: 203-204), però entre els anys 2007 i 2008, la construcció del nou edifici del CEIP Eugeni d'Ors va motivar una nova intervenció durant la qual

DATA	LOCALITZACIÓ	NÚMERO	EXCAVADA	ESCAPÇADA	FORMA	DIÀMETRE PER SECTORS			FONDÀRIA CONSERVADA	REBLIMENTS PREDOMINANTS	CRONOLOGIA	
						SUPERIOR	CENTRAL	INFERIOR				
1983	antic pati CEIP Eugeni d'Ors	1	SI							contaminació materials		
		2	SI								sense dades	
	zona talús	3	SI								200-190 aC	
		4	SI		SI	ovalada		aprox. 2,5 m		aprox. 3 m	àmfora ibèrica púnico-ebussitana vernís negre restes òssies	250-175 aC
1995	lateral Pl. Estació	UE-9002	parcialment		sense dades						Inicis s.II aC	
2003	pati CEIP Eugeni d'Ors	UE 1104	NO		SI		1,8 m					
		UE 107	NO		sense dades		0,75 m					
		UE 111	NO		sense dades		0,85 m					
		UE 312	NO		sense dades		sense dades					
		UE 1402	NO		SI		1,05 m					
2004	crulla Pl. Estació/ Pg. Estació	UE 116	parcialment		si	cilíndrica	0,9 m				contaminació materials	
2006	CEIP Eugeni d'Ors	2014	SI		SI	ovalada	2,25 m	2,25 m	1,25 m	1,5 m	materials constructius àmfora ibèrica cer. Grollera sediments	final s.03 aC
		2109	SI		SI	ovalada	1,80 m	1,60 m	0,60 m	1,90 m	materials constructius àmfora ibèrica cer. púnico-ebussitana	final s.03-inicis s.02 aC
		2114	SI		SI	ovalada	1,10 m	1,15 m	1,20 m	1,70 m	materials constructius àmfora ibèrica	segona meitat s.03-inicis s.02 aC
		2126	SI		SI	ovalada	1,70 m	1,80 m	0,50 m	2,85 m	materials constructius àmfora ibèrica restes metàl·liques	final s.03 aC
		2111	SI		SI	ovalada	1,22 m	2,30 m	0,40 m	3,60 m	materials constructius àmfora ibèrica cer. Grollera sediments	final s.03-inicis s.02 aC
		2213	SI		SI	ovalada	0,43 m	0,79 m	0,19 m	2,25 m	materials constructius àmfora ibèrica cer. Grollera restes òssies	final s.03 aC
		2007	solar annex CEIP Eugeni d'Ors	UE 209	NO		SI		sense dades			
		UE 211	NO		SI		sense dades					
		UE 401	NO		SI		ovalada	1,13-1,25 m				

Figura 35. Dades conegudes de les sitges aparegudes al jaciment del Vilar a partir de les diferents excavacions realitzades.

es van identificar envasos d'emmagatzematge fenicis (àmfora Vuillemot R1 o Ramon T-10.1.2.1) destinats al comerç del vi i elements ceràmics de l'ibèric antic. Aquest fet endarrereix la datació del jaciment cap al 580-530 aC (Canela 2013: 95). La fàcies d'abandó del jaciment queda ben representada amb els materials apareguts a la sitja 4 que ofereixen un període cronològic de major intensitat ceramològica situat entre el 250-175 aC, i refermen la hipòtesi de destrucció del jaciment al voltant del 200 aC, emmarcat dins dels esdeveniments de la Segona Guerra Púnica, moment aquest on una gran majoria de sitges s'amortitzen a redós de la inestabilitat política que sorgeix i que trenca aquesta cadena de producció, emmagatzematge i comercialització (Asensio *et al.* 2002: 134).

Entorn dels abocaments i el seu emplaçament al jaciment

La sitja és una estructura excavada en el subsòl, amb formes i dimensions variables, segons les zones i les èpoques. Aquesta estructura singular constitueix

l'evidència d'un sistema tradicional d'emmagatzematge de productes agrícoles, fonamentalment cereals, que garanteix la seva conservació a mitjà i a llarg termini. Té una funció d'acumulador del gra de collites abundoses per poder-lo anar lliurant els anys de carestia. El període de màxima utilització d'aquest tipus d'emmagatzematge va ser del segle IV al III aC. Un cop buidada la sitja es podia reomplir de nou o es reaprofitava per llançar-hi materials de rebuig procedents dels enderroc de les cases, de la neteja de focs o deixalles domèstiques.⁵

Actualment estem iniciant l'estudi dels rebliments apareguts en les poques sitges que s'han pogut excavar del jaciment (figura 35). Malgrat els condicionants de la majoria d'aquestes actuacions arqueològiques delimitades a àrees concretes i, molts cops, sense poder aprofundir en l'estratigrafia, podem intuir variants en aquestes amortitzacions que ens permeten diferenciar

5. Per més informació sobre l'ús de les sitges consulteu: Miret 2005, 2008a, 2008b.

particularitats i diferents seqüències vivencials. Abocaments de materials amb o sense connexió, dipòsits primaris o secundaris procedents d'escombreres, reompliments amb materials constructius o amb abundància de restes faunístiques (Pons *et al.* 1998).

A la sitja 4 ens hem trobat amb un ventall ampli de materials ibèrics no amfòrics d'emmagatzematge. Aquesta riquesa ceramològica de la sitja també s'intueix a la sitja 3 d'aquesta mateixa campanya arqueològica.⁶ Així mateix, i malgrat haver estat parcialment excavada, també en els materials que es van extreure de la sitja UE-9002 apareguda durant les excavacions de l'any 1995 (Otiña i Vergés 2004: 9-13).

Creiem que el procés de reompliment i amortització deuria ser ràpid i ens permet copsar un instant concret, puntual i curt, potser de dies, de la vida quotidiana i artesanal de l'hàbitat. Els vasos presenten poc rodament però un alt grau d'amortització. Es tractaria d'una deposició primària amb abocaments trencats dins de la fosa o que s'han conservat sencers. Les especials circumstàncies del seu buidatge han produït pèrdues de reintegració.

L'any 2006 es van poder excavar totalment sis sitges de grans dimensions (Benet, Garcia 2006) les quals oferien rebliments ben diferents. La sitja 2213 presentava un reompliment format per sediments producte de la descomposició del substrat geològic (arenas, argiles i algunes pedres) barrejat amb pocs materials ceràmics i abundants restes òssies culinàries, el 52,67 % del total extret. Les altres cinc sitges restants: 2014, 2109, 2111, 2114 i 2126 presentaven uns reompliments molt similars, predominant l'àmfora ibèrica de forma aclaparadora en percentatges que van del 98,19 % de la sitja 2014 al 63,76 % de la sitja 2126 amb un total, per a les cinc sitges, de 44 peces individualitzades. Així mateix, als nivells superiors d'aquestes van aparèixer, de forma aclaparadora, restes de materials de construcció (figura 36.1). Es tracta d'un material generalment poc apreciat en els estudis arqueològics i, de fet, a la sitja 4 no tenim cap dada concreta sobre la seva aparició. Aquests nivells superiors estaven formats per pedres calcàries tallades en filades a fi d'aprofitar l'espai disponible. Aquest fet permetria un rebliment molt ràpid de la fosa que s'emplenaria en unes hores.

Si bé es coneix l'aparició d'acumulacions de pedres d'enderrocs en sitges amortitzades, que n'apareguin d'escairades i ordenades dins l'estructura no és tan comú. Hem trobat un paral·lel al jaciment de Can Roqueta (Sabadell) datat al bronze final (González i Masvidal 1999: 85).

Tot plegat ens planteja algunes preguntes ja que es tracta de materials constructius plenament aprofitables que són expressament colgats; potser una reforma urbanística de l'espai que ocupaven va obligar a reblir les estructures amb celeritat i garantia. Així mateix, la resta dels materials trobats són molt homogenis en totes les cinc sitges i ens hem trobat amb fragments

ceràmics que encaixen a una mateixa peça en tres sitges diferents. És d'aquesta manera com hem reconstruït un morter de pedra arenisca amb fragments procedents de les sitges UE 2126, UE 2109 i UE 2114, fet aquest que també s'ha documentat a les sitges Gall 1 i Gall 2 a Empúries.⁷ Les investigacions portades a terme als sitjars del jaciment de Sant Julià de Ramis també conclouen que els rebliments es realitzaven en poc temps i sense que existissin pautes en el procés d'amortització de cada una d'aquestes estructures. La tasca es portaria a terme de forma aleatòria depenent de les circumstàncies i dels materials que es tinguessin a mà en el moment concret que es necessités (Burch i Sagrera 2009: 151-152).

Les deixalles constructives més comunes que generalment apareixen són els rebutjos de tovots crus o cuits al sol, tapial, sostres, paviments i arrebossats, però a la sitja 3 (excavacions 1983) van aparèixer gruixos importants de cendres i una biga de fusta totalment carbonitzada (figura 36.2-3). Aquesta evidència ens planteja la qüestió de la procedència d'aquestes restes de combustió. És un producte d'enderroc? Són les deixalles del gran incendi que va destruir el jaciment? Si fos així, ens podríem plantejar algun tipus de pervivència immediata posterior? No tenim encara resposta a aquestes preguntes.

Les sitges de grans dimensions semblen tenir una utilització possiblement comunal situades dins un àmbit ampli i obert. Coneixem les mides conservades de les sitges aparegudes l'any 2006 (figura 37), malauradament ni les dues sitges aparegudes l'any 2003 ni les tres aparegudes l'any 2007 van ser excavades i de les altres dues aparegudes l'any 1983 no tenim dades, exceptuant una breu menció del director de l'excavació on es diu que la sitja 1 era també de grans dimensions (Solé 1990: 152).

Si consultem la planta de l'àrea excavada del jaciment on s'han situat les restes aparegudes i conegudes de les diferents actuacions arqueològiques realitzades, resulta evident que el percentatge de superfície excavat és molt limitat (figura 2); malgrat aquests condicionants semblen apuntar-se alguns trets de la seva trama. Així, les sitges S1 i S3 (excavacions 1983), UE 1104, UE 1402 (excavacions 2003) i UE 2014, 2109, 2111, 2114, 2126 i 2213 (excavacions de 2006) es localitzen dins una àrea oberta sense quasi elements arquitectònics⁸ que s'interpreta com una plaça pública.

Així mateix, durant les excavacions de 2006 i de 2008, van aparèixer potents paviments que es van vincular amb aquest àmbit obert. El paviment localitzat l'any 2006 se situa al sud de la sitja 2111 i estava format per arenas amb algunes graves i fragments ceràmics fortament compactats (UE 2129). El paviment localitzat l'any 2008 (Vilalta 2007-2008: 38) se situa en el sector 4000 de l'excavació. Es tracta

7. Podeu consultar Aquilué *et al.* 1984, on es considera que els reompliments d'aquestes dues sitges es van realitzar d'un sol cop i utilitzant materials d'una mateixa escombrera.

8. Es va localitzar un conjunt de pedres que podrien haver format part d'un mur (UE 1603) encara que, pel seu mal estat de conservació, no es va poder assegurar la seva condició (Benet, Bru 2003).

6. He desestimat els materials apareguts a la sitja 1 per prudència ja que el mateix arqueòleg director va manifestar que, malgrat que va ser excavada, era evident que ja havia estat remoguda anteriorment.

Figura 36. 1. Reompliment de pedres, algunes escairades i formant files, en una de les sitges descobertes durant les excavacions de 2006. 2-3. Reompliment de cendres i biga de fusta carbonitzada procedent de la sitja 3 (excavacions 1983).

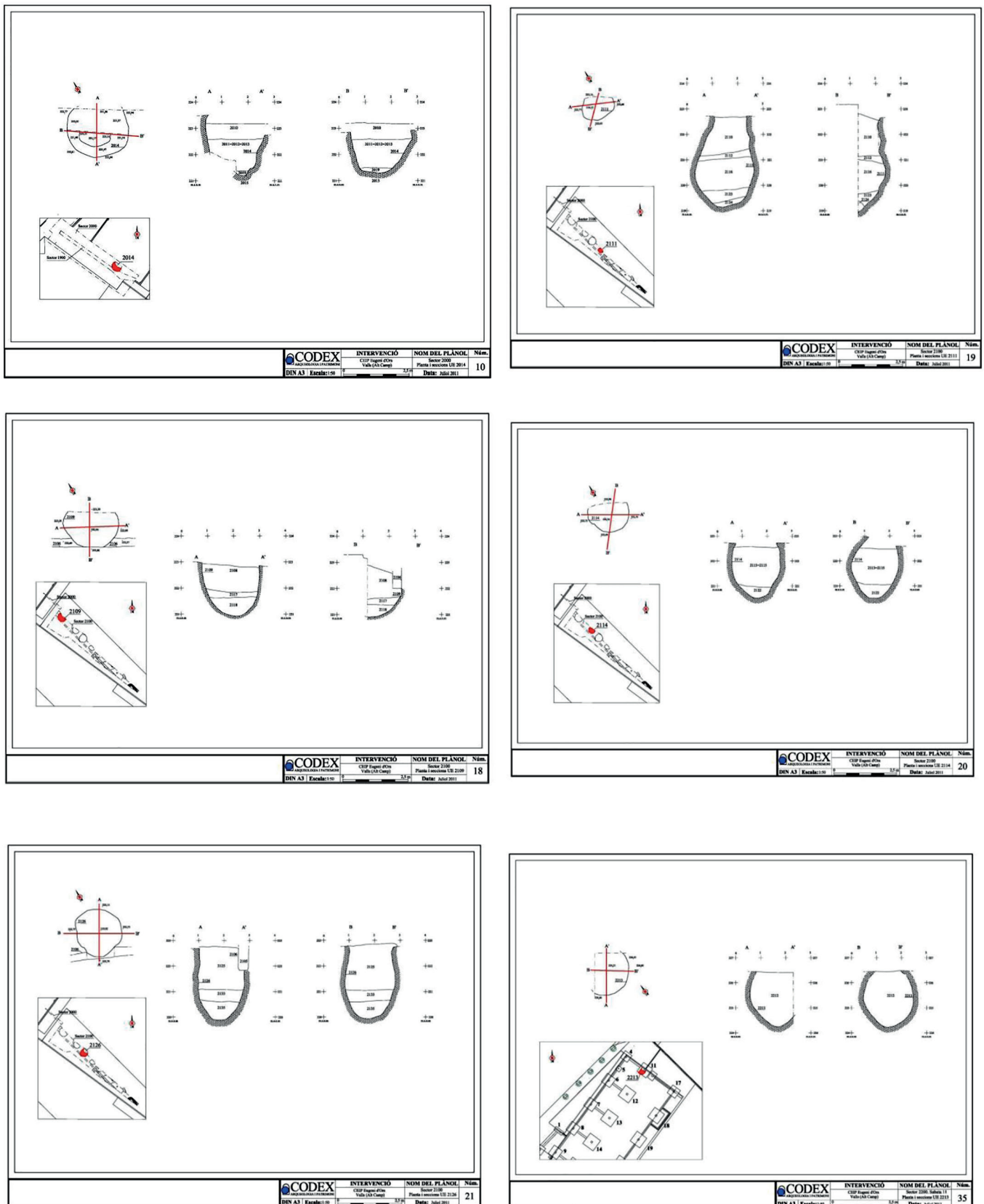

Figura 37. Seccions de les sitges de grans dimensions aparegudes durant l'excavació de 2006. Dibuix: CODEX, Arqueologia i Patrimoni.

Figura 38. 1. Sitja 2 situada a la cala 8 (excavacions 1983). 2. Aparició de la sitja 3 (excavacions 1983). 3. Sitja apareguda a la rasa 1100 (excavacions 2003). 4. Detall d'una de les sitges documentades durant les excavacions de 2007.

d'un paviment compost per terra batuda barrejada per graves que cobreix un empedrat de terra amb pedres de mitjanes dimensions i que ocupava la major part d'aquest sector (UE 4202 i 4103). Sembla que ambdues troballes poden correspondre a una mateixa estructura constructiva. El fet, però, que s'hagi rebaixat aquest terreny en diferents moments del segle xx, sense cap tipus de control arqueològic, ha afectar intensament els estrats arqueològics i, pràcticament, totes les sitges aparegudes estan seccionades i han perdut la seva part superior (figura 38). Les restes d'estructures habitacionals conegudes fins avui dia se situen al voltant d'aquest espai obert i davallant pel costat nord-est del jaciment.

També han apareguts indicis d'estructures muràries defensives. L'any 1995 al sector NW del jaciment (lateral de la plaça Estació) l'estructura UE 6019 es va considerar un mur de tancament ja que resseguia el límit del turó per aquest sector i al qual se li adossaven, en bateria, una sèrie d'estances (Vergés 1995: 8). Així mateix, durant les excavacions de l'any 2007 al sector SE (solar annex CEIP Eugeni d'Ors) es va identificar un mur (UE 101) format per pedres escairades de mitjanes dimensions lligades amb fang, d'una amplada d'1,20 m, al qual també s'hi lliuraven dues estances més en bateria (Vilalta 2007: 20).

Aquestes dades, juntament amb el fossat documentat l'any 2014, comencen a conformar els límits del jaciment el qual tindria una extensió d'unes 6 hectàrees i, per tant, té una gran entitat. Tradicionalment, se l'ha considerat com un centre de segon ordre dins la Cossetània occidental. Sembla però cada vegada més evident que ens trobem davant d'un jaciment de primer ordre, en pla d'igualtat amb l'assentament ibèric de Tarragona. Actualment aquest debat, a la llum de les darreres descobertes, torna a ser plenament vigent.

El Vilar durant el segle III aC és un lloc de cruïlla i de concentració comercial vers unes regions interiors constituïdes essencialment per les planes de l'Urgell, a les quals accedeix a través dels camins naturals del coll de Lilla i del riu Francolí. Una relació privilegiada amb el món ilerget que determina que la seva cultura material participi d'ambdues societats i trets distintius com l'aparició de ceràmica roig ilergeta o les formes i decoració dels kalathoi (Junyent 2008; Conde 1990). Aquests raonaments es fan més evidents amb les investigacions de Jordi Principal comparant les similituds entre la vaixel·la de vernís negre trobada al Vilar i alguns jaciments

ilergets (Principal 1998: 207). Dins d'aquesta línia, Miquel Cura també assenyala aquest mateix camí quan esmenta els productes amfòrics púnics trobats a Molí d'Espígol considerant els entorns de Tarragona durant el segle III aC "una espècie d'empori amb plena activitat industrial (presència de fons terrissaires), explotació de la vinya (excedents envasats en àmfores) i una activitat comercial no sols orientada als contactes mediterranis (còpia dels prototipus amfòrics ebussitans) sinó també amb una projecció vers un rerepaís constituït essencialment per les planes de l'Urgell, a les quals s'accedeix a través de la Conca de Barberà" (Cura 2006: 117-118). Aquestes argumentacions tenen ja un llarg recorregut des dels inicis del segle xx amb els estudis de Bosch Gimpera sobre els límits de la Cossetània i la Ilergècia i que, posteriorment, va recollir Miquel Tarradell. Nosaltres mateixos, atenent els materials que van sortir durant les excavacions de 1983, ja vam esbossar aquesta convicció.⁹

Maria Ester Fabra Salvat

Comissió d'Arqueologia del Museu de Valls
Comissió d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Vallencs
efs@tinet.org

Enric Vilalta Ribé

Comissió d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Vallencs
ABSIS. Patrimoni Cultural
abispc@gmail.com

Rebut: 30-06-2015

Acceptat: 14-03-2016

9. Es pot consultar: Bosch Gimpera 1925; 1974; Tarradell 1962. Totes aquestes citacions es recullen a Fabra, Burguete 1984b.

Bibliografia

- ALMAGRO, M (1953). *Las necrópolis de Ampurias*, vol. I (Introducción y necrópolis griegas). Monografías Ampuritanas III. Seix Barral. Barcelona.
- AQUILUÉ, J., MAR, R., NOLLA, J. M., RUIZ DE ARBULO, J., SANMARTÍ, E. (1984). *El fòrum romà d'Empúries (excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica*. Monografies Emporitanes, VI: 368.
- ARBELOA, J. (1990). Poblat ibèric de El Vilar (Alt Camp). *Butlletí Arqueològic*, 12: 150-152.
- ARRIBAS, A., TRIAS, M. G., CERDÀ, D., DE HOZ, J. (1987). *El barco de El Sec (costa de Calvià, Mallorca). Estudio de los materiales*. Ajuntament de Calvià. Mallorca.
- ASENSIO, D., CELA, X., FERRER, C. (1996). Els materials ceràmics del poblat ibèric de Castellet de Banyoles (Tivissa). Col·lecció Salvador Vilaseca de Reus. *Pyrenae*, 27: 163-191.
- ASENSIO, D., FRANCES, J., PONS, E. (2002). Les implicacions econòmiques i socials de la concentració de reserves de cereals a la Catalunya costanera en època ibèrica. *Cypselà*, 14: 125-140.
- ASENSIO, D., MARTÍN, A. (1998). El derelict de Bon Capó (l'Ametlla de Mar): l'inici de l'expansió de vi italià a la Península Ibèrica. *II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana: El vi a l'antiguitat. Economia, Producció i comerç al Mediterrani Occidental. Actes*. Museu de Badalona. Monografies Badalonines, 14: 138-150.
- BEAL, J. C. (1983). *Catalogue des objets de tabletterie du Musée de la Civilisation Gallo-romaine de Lyon*. Musée de Lyon. Lió: 25-32.
- BENET, C., BRU, M. (2003). Memòria de la intervenció arqueològica CEIP Eugeni d'Ors (Valls, Alt Camp). Memòria inèdita dipositada als Serveis Territorials de Cultura a Tarragona.
- BENET, C., GARCIA, M. (2006). Memòria de la intervenció arqueològica realitzada en el CEIP Eugeni d'Ors. Plaça de l'Estació, 2, Valls (Alt Camp). Memòria inèdita dipositada als Serveis Territorials de Cultura a Tarragona.
- BOSCH GIMPERA, P. (1925). Problemes d'història antiga i d'arqueologia tarragonines II. *Butlletí Arqueològic*, III, 26: 84-88.
- BOSCH GIMPERA, P. (1974). *Paletnologia* (colecció de trabajos sobre celtas, íberos, vascos, griegos y fenicios). Akademische Druch-Verlagsanstalt. Graz: 1223.
- BURCH, J., SAGRERA, J. (2009). *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis 3. Els sitjars*. Ajuntament de St. Julià de Ramis – Universitat de Girona.
- BRUGUERA, R (1994). Tipologia-cronologia de les àmfores ibèriques de l'àrea del Penedès. *Miscel·lània Penedesenca*, XX: 77-88.
- CALVO GARCIA, J. C. (2006). Sistemas metrológicos prerromanos en la península ibérica. *STVDIVM*. Revista de Humanidades, 12: 35-55.
- CANELA, J (2013). El poblament preromà en el marc de l'Ager Tarraconensis: El cas de les valls fluvials del Francolí i del Gaià. *Ager Tarraconensis*, 5. Paisatge, poblament, cultura material i història. Actes del Simposi internacional. ICAC: 91-103.
- CASTELO, R (2005). Vasos de tocador. A: *El Museo de arte ibérico. El Cigarralejo de Mula. La colección permanente*. Múrcia.
- CELA, X., NOGUERA, J., ROS, A. (2009). Els materials arqueològics del jaciment ibèric de la Serra de l'Espasa (Capçanes, Priorat) dipositats al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus: evidències d'un santuari? *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 19: 111-138.
- CERDÀ, D (1978). Una nau cartaginesa a Cabrera. *Fonaments* (Barcelona), 1: 89-105.
- COLOMINAS, J. (1945-1946). Poblado ibérico del Turó de la Rovira. *Ampurias* (Barcelona), VII-VIII: 203-214.
- CONDE, M. J. (1990). La producció ceràmica tardana (segles II-I) a les comarques de Tarragona. *Acta Arqueològica de Tarragona*, III: 33-39.
- CONDE, M. J. (1992). Una producció ceràmica característica del món iber tardà: el kalathos —barret de copa—. *Fonaments*, 8: 117-169.
- CONDE, M. J., CURA, M., GARCIA, J., SANMARTÍ, J., ZAMORA, D. (1995). Els precedents. Les ceràmiques de cuina a torn pre-romanes en els jaciments ibèrics de Catalunya. Ceràmica comuna romana d'època Alto-Imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió. *Monografies Emporitanes*, VIII: 13-23.
- CUADRADO, E. (1963). Sobre ponderales ibéricos. *CNA* (Sevilla - Málaga), 8: 339-351.
- CUADRADO, E. (1972). Tipología de la cerámica ibérica fina de "El Cigarralejo", Mula (Murcia). *Trabajos de Prehistoria*, 29: 125-157.
- CUADRADO, E (1987). *La necrópolis ibérica de El Cigarralejo* (Mula, Murcia). BPH XXIII CSIC. Madrid.
- CURA, M (2006). *El jaciment del Molí d'Espígol (Tornabous-Urgell)*. Excavacions arqueològiques 1987-1992. Monografies, 7. MAC.
- FABRA, M. E. (2008). El poblat ibèric del Vilar: Situació i història de la investigació. *Valls i la seva història*. Vol. II. Prehistòria i història antiga. IEV. Valls: 163-175.

- FABRA, M. E., BURGUETE, S. (1984a). El jaciment del Vilar. Estudi d'una àmfora púnica. *Cultura* (Valls), maig: 18-19.
- FABRA, M. E., BURGUETE, S. (1984b). El jaciment del Vilar: A l'entorn de la troballa d'un kalathos. *Cultura* (Valls), juliol-agost: 15-17.
- FABRA, M. E., BURGUETE, S. (1986). Introducció a l'estudi del jaciment ibèric del Vilar. *Quaderns de Vilaniu* (Valls), 9, maig: 55-78.
- FABRA, M. E., BURGUETE, S. (1988). El museu de Valls. La darrera donació d'en Gabriel Secall. *Cultura* (Valls), 471, febrer: 19-22.
- FABRA, M. E., BURGUETE, S., SOLÉ, D. (1989). El jaciment ibèric de "El Vilar". Conjunt de ceràmiques de vernís negre aparegudes l'any 1986. *XXXV Assemblea Intercomarcal d'estudiosos de Catalunya Valls-Vila-Rodona 1989. Estudis Vallencs*, XXVII: 173-184.
- FABRA, M. E., BURGUETE, S., VILALTA, E. (2013). Grafitis apareguts al jaciment ibèric del Vilar i als testers de Fontscaldes (Valls, Tarragona). La tècnica del carbó vegetal. *Saguntum*, 45: 247-250.
- FABRA, M. E., VILALTA, E. (2008a). El poblat ibèric del Vilar: El jaciment i la seva seqüència històrica. A: *Valls i la seva història. Prehistòria i Història antiga*. Vol. II. IEV. Valls: 176-182.
- FABRA, M. E., VILALTA, E. (2008b). *Cultura Material*. A: *Valls i la seva història. Prehistòria i Història antiga*. Vol. II. IEV. Valls: 185-202.
- FERRER, J. (2009). Sistemas metrológicos en textos ibéricos: Del cuenco de la Granjuela al plomo de la Bástida. *XXV Seminario de Lengua y Epigrafía Antiguas*.
- GARCÍA, J. (1993). *Turó dels Dos pins. Necròpolis ibèrica*. Ed. AUSA, Museo Comarcal del Maresme-Mataró. Sabadell.
- GONZÁLEZ, P., MASVIDAL, C. (1999). Dinámica de organización del espacio en el asentamiento de Can Roqueta (Sabadell, Barcelona), 2000-500 a.n.e. A: *II Congreso de Arqueología Peninsular*. T. III. Zamora: 77-89.
- JUNYENT, E. (1974). Acerca de la cerámica de barniz rojo aparecida en el área ilergeta. *Pyrenae*, 10: 109-133.
- JUNYENT, E. (2008). El vernís roig ilerget. A: *Valls i la seva història. Prehistòria i Història antiga*. Vol. II. IEV. Valls: 212-214.
- KAPITÁN, G. (1972). Un relitto corinzio del tardo quinto secolo aC a Savelletri (Brindisi). *Ricerche e Studi*, 6: 41-54.
- MATA, C., BONET, H. (1992). La cerámica ibérica: ensayo de tipología. *Estudios de Arqueología Ibérica y romana. Homenaje a E. Pla Ballester*. Trabajos varios del Servicio de Inv. Prehistórica, 89. València: 117-173.
- MATA, C., DUARTE, F. X., GARIBO, J., VALOR, J. P., VIDAL, X. (2000). Las cerámicas ibéricas como objeto de intercambio. *Saguntum*, extra-3. III Reunión sobre economía en el Món Ibèric: 389-397.
- MIRET, J. (2005). Les sitges per emmagatzemar cereals. Algunes reflexions. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15: 319-332.
- MIRET, J. (2008a). Sobre les sitges i altres estructures excavades al subsòl. *Cypsela*, 16: 213-225.
- MIRET, J. (2008b). L'experimentació sobre sitges tradicionals. Aportacions de l'arqueologia i de l'agronomia. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 18: 217-240.
- MIRÓ, M. T. (2008). La ceràmica àtica. A: *Valls i la seva història. Prehistòria i Història antiga*. Vol. II. IEV. Valls: 203-204.
- OTIÑA, P., VERGÉS, J. M. (2004). El poblat ibèric del Vilar (Valls, Alt Camp). *Butlletí Arqueològic*, 26: 5-22.
- PELLEJÀ, R., VILALTA, E. (2010). Darreres intervencions arqueològiques al "Vilar" de Valls. *La Atalaia*, 18: 18-21.
- PONS, E., BOUSO, M., GAGO, N., FERNÁNDEZ, M. J. (1998). Significació funcional de les sitges amortitzades de Mas Castellar de Pontós: una aproximació metodològica. *Cypsela*, 12: 63-79.
- PRINCIPAL, J. (1998). *Las importaciones de vajilla fina de barniz negro en la Cataluña sur y occidental durante el siglo III aC. Comercio y dinámica de adquisición en las sociedades indígenas*. BAR International Series 729. Oxford.
- RAMON, J. (1991). *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 25. Eivissa.
- RAMON, J. (1995). *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo Central y Occidental*. Col. Instrumenta, 2 UB. Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- RAURET, A. M. (1960). Consideraciones sobre hallazgos íbero-romanos en la "Font Major" (Esplugu de Francolí). *CNA*, VII: 251-254.
- SAGRERA, J. (2008). *Les ceràmiques de producció ibèrica de Sant Julià de Ramis: El poblat i els camps de sitges*. Universitat de Girona. Girona.
- SANMARTÍ, J. (2000). Les relacions comercials en el món ibèric. *Saguntum*, extra-3. III Reunión sobre economía en el Món Ibèric: 307-328.
- SANMARTÍ, J., BRUGUERA, R., MIÑARRO, M. (2004). Las ánforas ibéricas de la costa de Cataluña. *Documents Archéologie Meridionale*, 27: 379-403.
- SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1992). *El poblat ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)*. Campanyes

- 1983-1988. Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 11. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- SCHENK, A (2008). *Regard sur la tabletterie Antique. Les objets en os, bois de cerf et ivoire du Musée Romain d'Avenches*. Documents du Musée Romain d'Avenches, 15.
- SERRA RÀFOLS, J. DE C. (1930). *El poblament prehistòric de Catalunya*. Barcino. Barcelona.
- SERRA RÀFOLS, J. DE C., COLOMINAS, J. (1958-1965). *Corpus Vasorum Antiquorum. Musée Archéologique de Barcelone. Fasc. II*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- SOLÉ, D. (2008). Repertori decoratiu de la ceràmica ibèrica. *Valls i la seva història. Prehistòria i Història antiga*. Vol. II. IEV. Valls: 221-222.
- SOLÉ, F. X. (1990). Poblament ibèric d'El Vilar, Valls (Alt Camp). *Butlletí Arqueològic*, 12: 150-152.
- TARRADELL, M. (1962). *Les arrels de Catalunya*. Vicens Vives. Barcelona: 242-243.
- VERGÉS, J. M. (1995). El poblament ibèric del Vilar (Valls, Alt Camp). Memòria de l'excavació arqueològica. Memòria inèdita dipositada als Serveis Territorials de Cultura a Tarragona.
- VILALTA, E. (2007). Memòria de la delimitació arqueològica a la plaça de l'Estació n° 2 – CEIP Eugeni d'Ors de Valls (Alt Camp, Tarragona). Memòria inèdita dipositada als Serveis Territorials de Cultura a Tarragona.
- VILALTA, E. (2007-2008). Memòria dels treballs arqueològics a la plaça de l'Estació n° 2 – CEIP Eugeni d'Ors de Valls (Alt Camp, Tarragona). Memòria inèdita dipositada als Serveis Territorials de Cultura a Tarragona.